

Роман Коваль

Чорний Ворон

· П'ять біографій

Віктор Чекірда, отаман Чорний Ворон. 1924 р.

Роман КОВАЛЬ

Чорний Ворон

П'ять біографій

До історії повстансько-партизанського руху
в Холодному Яру, Чорному лісі, на Поділлі,
Криворіжжі та Єлисаветградщині
в 1919 – 1920-х рр.

Київ – Вінниця

Історичний клуб “Холодний Яр”

ДП “Державна картографічна фабрика”

© 2013

Це книжка про отаманів, які мали одне повстанське псевдо – Чорний Ворон. Боролися вони в добу Української Народної Республіки.

То були роки, коли поля пшениці витоптували закривавлені коні, а села перетворювалися на кладовища. То був час, коли в Україну прийшли москалі із суворими і вилицюватими обличчями. Вони хотіли відібрати в нас Батьківщину. Ми ж мусили захистити своє право на буття.

Події відбуваються на території сучасних Дніпропетровської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Хмельницької і Черкаської областей України, в Польщі та Чехословацькій Республіці.

Рекомендовано Історичним клубом “Холодний Яр” для вивчення у вищих і середніх навчальних закладах України.

Рецензент кандидат історичних наук *Костянтин Завальнюк*

У серії “Отаманія ХХ ст.” вийшли у світ:

Книга 1. *Роман Коваль*. Отаман Орлик. – Київ: в-во “Стікс”, 2010. – 384 с.

Книга 2. *Роман Коваль*. Михайло Гаврилко: і стеком, і шаблею. – Київ: Історичний клуб “Холодний Яр”; Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2011. – 472 с.

Книга 3. *Роман Коваль*. Отаман Зелений. – Київ: Історичний клуб “Холодний Яр”; Кам’янець-Подільський: “Медобори-2006”, 2011. – 464 с.

Книга 4. *Роман Коваль*. Іван Ремболович: Історичний нарис / Бібліотека Історичного клубу “Холодний Яр”. – Київ: Історичний клуб “Холодний Яр”; Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2012. – 464 с.

Книга 5. *Юрій Горліс-Горський*. “Ми ще повернемося!”: Спогади. Повість. Поезія. Документи. Листування / Р. М. Коваль. Бібліотека Історичного клубу “Холодний Яр”. – Київ: Історичний клуб “Холодний Яр”; Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2012. – 432 с.

Коваль, Роман.

К56

“Чорний Ворон: п’ять біографій / Бібліотека Історичного клубу “Холодний Яр” / Р. М. Коваль. – Київ: Історичний клуб “Холодний Яр”;

Кам’янець-Подільський: ПП “Мошак М.І.”, 2013. – 96 с. – (Серія “Отаманія ХХ століття”. – Кн. 6).

К56

ТОДІ НЕНЬКА
УКРАЇНА НАС ВСІХ
ПОШАНУЄ,
ЯК ПО ЇЇ ШИРОКИХ
ЛАНАХ КОЗАК
ЗАПАНУЄ.

ЧОРНИЙ ВОРОН,
ЛАМАЙ-ЯРМО, БІДА

ЗМІСТ

<i>Роман Коваль. Хто вони?</i>	7
Чорний Ворон з Піщаного Броду.....	9
Чорний Ворон із Жовтих Вод.....	14
Чорний Ворон із-під Товмача.....	24
Чорний Ворон із Криворіжжя.....	33
Чорний Ворон з Поділля.....	48
Вірші	
<i>Володимир Стецюк. Чорний Ворон</i>	60
<i>Ольга Страшенко. Чорний Ворон (Микола Скляр)</i>	61
<i>Володимир Вознюк. Пам'яті трьохсот</i>	63
<i>Чорний ворон. Народна пісня, переклад Антоніни Литвин</i>	64
Документи Галузевого державного архіву СБУ.....	65

Хто вони?

1919 року, коли Україна зануртувала протиросійськими повстаннями, з п'ятьма віків виринули тіні великих предків і зачали кривавий бенкет "зі свяченими ножами". Воскреснули душі Залізняка і Гонти – не одному отаманові козаки-повстанці подарували ці славні імена. Воскреснув отаман Голий, який колись у сиву давнину знищив зрадника Саву Чалого: дух Голого – дух нещадної помсти – вселився у Трохима Бабенка з наддніпрянського села Хрещатик. Воскреснув і козак Мамай – його ім'я прибрав боровицький отаман Яків Щириця (до слова, по матері – Мамай). Ожив і славнозвісний Байда: в нього перевтілювся геніальний подільський отаман Яків Голюк – такий же безмірно хоробрий, як і Байда-Вишневецький.

Повернулися із забуття Палій і Нечай, Сірко й Галайда, Богун і Підкова, Кармелюк і Кривоніс, Наливайко... Закрутили веремію по всій Україні отамани новітніх гайдамаків, які дали свої імена наступним поколінням борців: Хмари, Чучупаки, Кібці, Яструби, Коршуни, Орли й Орлики.

Любими зболеному серцю стануть повстанські імена Лютий, Ярий, Лихо, Біда, Ламай-Ярмо, Кривда, Грозний, Вовгура, Грім, Сатана, Чорт, Колючий, Сокира, Зірви-Голова. З'являться отамани з рідкісними іменами Ангел, Здобудь-Воля, МахOMET, Нерон, Цісар, Чінгісхан, Цезар... Вітром рознесе по всій Україні гучні прізвища – Зелений, Блакитний, Чорний, Карий, Темний, Жовто-Блакитний...

Поезія змішається з витонченим чорним гумором – і з'являться по-вечірній зорі отамани з ніби чемними іменами Добрий Вечір та Не Журись. З-за рогу хати зрадника-сексота виринуть і Чорні Маски, і Чорні Терористи, і Гнибіда, й отаман Темного Гаю вільного гайдамацтва.

А то на червоне військо насуне Чорна Хмара. А разом з нею прилетить і Чорний Ворон... У добу Визвольної боротьби декілька отаманів мали цей грізний повстанський псевдонім. Грізний, бо Чорний Ворон – це не ворона, як дехто думає, а крук, великий хижий птах із блискучим чорно-синім пір'ям, що живе далеко від людських осель, переважно в лісі.

Чи не найвідомішим отаманом Чорним Вороном став Микола Скляр (Шкляр) із Жовтих Вод – завдяки Юрієві Горлісу-Горському, який яскраво змалював його у своїх спогадах “Холодний Яр”. Менше знають про Платона Петровича Черненка із Криворіжжя, Віктора Чекірду з Поділля, отамана Петренка з Радомишльського повіту, Івана Яковича Черногузька з Піщаного Броду та Івана Яковича Черноусова зі Шполянщини. А ще був Білоус, “простий козак” з Новоукраїнки. Його також називали отаманом Чорним Вороном. Узимку 1921 – 1922 рр. він діяв трійками та п'ятірками, а навесні зібрав свій загін докупи.

У кожного з Чорних Воронів своя доля, але історики та краєзнавці часом творять збірний образ, вносячи плутанину в уми читачів, тож я й вирішив подати ці біографії окремою книжечкою.

Ці нариси я вже публікував – у книгах “Багрянні жнива Української революції”, “Коли кулі співали”, “Операція “Заповіт” та в газеті “Незборима нація”. Тепер я дописав біографії, виправив неточності, дав нари-сам інші назви. Сподіваюся, що тепер не буде плутанини.

Для цікавих скажу, що саме біографію Івана Яковича Черноусова письменник Василь Шкляр поклав в основу художнього роману “Залишенець”, який схвилював серця сотень тисяч читачів.

Чорний Ворон з Піщаного Броду

У Піщаному Броді, що неподалік станції Помічної, жив хлібороб Яків Черногузько. Був він чоловік небідний, адже мав землю і двох синів – старшого Харитона та молодшого Івана. Згодом Бог послав і донечку.

Жили над балкою, в невеликій хатині. Сарай мав форму розкритої книжки.

Обідаючи чи вечеряючи, не раз вели політичні розмови. Інколи спалахували суперечки, а то й сварки, навіть бійки, бо хлопці гарячі були.

Прийшов час, Івана побрили в москалі. А тут – війна. На ній він і самотвердився, відчув свою силу. За доблесть і відвагу, виявлені в боях з “германцями”, його нагородили трьома Георгіївськими хрестами. Повернувся з війни шанованим чоловіком – Георгіївським кавалером. А село якраз прокидалося від московської сплячки. Бо ж 1917-й приніс волю. Перестали люди чухати потилиці, повитягали з-під стріх зброю і почали творити загони самооборони – щоб захиститися від московських грабіжників, що татарвою сунули з фронтів, як тоді казали, у Кацапщину. Назвали сільське своє військо Вільним козацтвом.

Вступив до товариства небайдужих і Георгіївський кавалер Іван Черногузько. Був він здоровенний, під два аршини, чорнявий, із вуса-

ми. Обличчя смагляве, красиве. Ясно, що дівчата задивлялися. Але він уже мав жінку. Ще до революції з'єднав свою долю зі співучою красунею Ганною з Карачунки. А голос вона мала ще красивіший за вроду. Старостував на весіллі Феодосій Мусійович Лисак.

Брат Харитон був інший – русявий, повнотілий, середнього зросту. За дружину взяв піщанобрідську дівчину. Нажив з нею двох дітей – Миколу та Петра.

Іван Черногузько мав серед односельчан неабиякий авторитет, його й обрали за отамана. Козацьке ім'я дали з огляду на зовнішність і хижку вдачу – Чорний Ворон.

Іван страшенно любив зброю. Вдома мав цілий арсенал. Їздив весь час у Чорний ліс – чи постріляти, чи якусь справу полагодити. Коли був у селі, то на березі річки, неподалік хати, вартували 6 – 8 козаків.

Характер Чорний Ворон мав неспокійний і непокірний. Був хоробрий до нестями – не боявся навіть Махна. А той часто заскакував до Піщаного Броду, бо його Галина була піщанобрідська.

Коли Чорний Ворон повертався з походів у рідне село, одразу по кутках розносилося тривожно: “Іван у селі, так що дивіться”.

Скільки поклав він червоних зі свого двадцятип'ятизарядного “Маузера” – один Бог знає, може, ще й дідько. Полював за комунарками навіть на весіллях, бо знав, що ті охочі до дармової випивки та харчу.

Батьки молодих і Чорного Ворона не надто запрошували, бо остерегались, що той може перетворити свято на парастас. Та він мовчки витягав “Маузер” – й отримував-таки запрошення.

Позицію Іван вибирав біля музик. Як тільки ватага будьонівців чи чекістів влітала у двір, де все кипіло й гуло, Іван суворо наказував музикам:

– Не грати!

Для переконливості показував “Маузер”. І весела мелодія стихала. Це був сигнал червоним, що їх тут не хочуть. Якщо ті, незважаючи на попередження, прямували весело до столів, Чорний Ворон та його козаки вже другий раз не застерігали, а валили непроханих гостей пострілами.

Полював Чорний Ворон і на похоронах. Оскільки і тут давали їсти та й чарку за упокій душі наливали, то вічно голодні москалі й сюди не соромилися заявлятися. Одного разу отаман аж двох більшовиків уполтавав на похороні. Одному куля так рознесла голову, що аж чуб настовбурчився.

Час минав, а червоних, попри влучні постріли Чорного Ворона, ставало все більше і більше. Вже й серед односельчан з'явилися їхні прихильники. Одного разу сільські комунари вирішили вполювати Івана

на весіллі. Для напасників той день закінчився погано: отаман двох башибузуків поклав на смерть, інші накивали п'ятами. Потім виправдовувалися в родинях. Ми, мовляв, нічого поганого не хотіли, тільки думали його провчити, а він “от-та-ак у відповідь”.

Запроданці не могли змиритися: влада ніби в селі советська, а їх гаяють як зайців. Тож і змовилися взяти Чорного Ворона вдома. Озброєний гурт підійшов до Іванової хатини. А той сипонув з ручного кулемета – ніби чекав їх. А черги довгі, і в той бік, і в той, – голови не піднімеш. Позадкували комунари – а нехай йому, тому Ворону, грець!

Та на постріли почали збігатися й інші комнезамівці.

Відчувши, що небезпека стає смертельною, Іван схопив дружину за руку і – у провулок, до річки. Коли бачить – назустріч племінник Петро Роман і його товариш Роман Кузьменко. І так поспішають, аж засапалися.

Угледів у них обрізи.

– Так це ти рідного дядька вбити хочеш? Тоді тримай!

І вистрелив йому в голову.

І Кузьменка не залишив у живих – куля пробила тому груди.

Відпихнувши ногою тіло племінника зі стежки, Іван рушив далі. Переправившись із дружиною через річку, почухрав у бік Знам'янки. Напевно, до Чорного лісу. А куди ж ще?!

А в Піщаному Броді вже “порядкував” загін московських розбишак – шукали Чорного Ворона. А його і слід прохолонув. Поховали червоноармійці свого товариша Кузьменка Романа з помпою – грала музика, розвівалися червоні прапори і транспаранти. Промовці кричали про нього як про героя, що загинув у боротьбі з “бандитами”. А про Петра Романа не згадали й тихим словом. Через те, мабуть, що він таки “бандитської крові”, родич же Чорного Ворона. То чого героя ліпити з нього?

Червоні поїхали, а місцеве сміття почало плекати плани поквитатися на братові Чорного Ворона. Скоса поглядали вони на Харитона, проходячи повз його хату. А той глядів їм прямо у вічі. І як чув, що на якомусь кутку загуло весілля, брав револьвер і йшов шукати долі.

Одного разу на веселе подвір'я завершила підвода з червоноармійцями, а може, то й чекісти були. Харитон довго не чекав. Вийшов наперед, схопив коня за морду, зупинив нахаб. А з воза – бах! – і вистрілили. Харитон упав мертвий.

Поклали його на підводу та й повезли додому. Червоні суворо попередили, щоб рідні не сміли ховати “бандіта” на кладовищі. Тож могилу викопали на городі, в лівому куті, вниз, майже на березі Чорного Ташлика. Харитонових синів Петра і Миколу забрав дід Яків.

*Повстанець доби УНР.
Малюнок Едварда Козака*

Георгіївський кавалер, вільний козак, а тоді повстанський отаман зійшов зі стежки боротьби за Україну і став на слизьку стезю розбою. Хоча як знати! Розкошувати в той час могла тільки комуністична банда: чекісти, комсомольці, комуністичні партійці та їхні хвойди.

Коли Іванова дружина Ганна повернулася до Піщаного Броду, її арештували, але згодом випустили. Чекала Ганна чоловіка, чекала, виглядала, а він як у воду канув. Навіть вістки не подав, мовляв, я живий, зажди ще трохи. Тож із розпуки вийшла заміж за Івана Давидовича Сагайдака та виїхала з ним із села, казали, десь під Одесу. Нажила з ним трьох дітей – Тетяну, Катрусю і Василя. Та і цей покинув жінку. Мусила повертатися, але ж не в Піщаний Брід!

Оселилася в Помічній.

У 1970-х роках Ганна відійшла у спокійніший світ. А її Іван продовжував жити в людській пам'яті. Гадали лише, де подівся. Ходила, щоправда, чутка, що ніби він загинув у Чорному лісі, але в це мало хто вірив.

Іван Шаповал, 1910 року народження, говорив про Чорного Ворона як про людину "безмежно сміливу, сильну, безстрашну, безпощадну". Микола Семенюк підтверджував: "Так, так, що правда, то правда".

Минуло скількись часу, і по селу знову пробігла сірою мишею чутка: "Іван у селі, так що дивіться".

До батьків він постукав не зразу, бо мав якісь справи в селі, може, з кимось поквитатися хотів... Нарешті шибка ледь-ледь затремтіла від Іванових пальців.

– Тату, чому не повідомили, що Харитона вбили? Я б Петра і Миколу забрав...

– А хіба я знав, де тебе шукати...

Сусідам пізніше Яків признався:

– Як я міг йому віддати дітей? Остав сам, та ще й онуків віддай!

Більше Чорний Ворон у селі не появлявся. Односеlecь Микола Семенюк (1910 – 1941) зі слів дружининоного дядька, жителя Одеси, казав, що Чорний Ворон часто навідувався до цього зажидівленого міста. Грабував, мовляв, багатих. Дізнавався адреси і грабував. Отак

Чорний Ворон такого страху нагнав односельчанам, що вони ніяк не могли повірити, що він міг умерти. Якось Іван Шаповал по секрету повідав онучкові отамана Володимиру Євпаку: “Не помер він... Ото в уряді Хрущова є Воронов. То він з Чорного Ворона зробився. Тепер сидить в уряді і править нами...”

Такі химерні чутки могли переказувати тільки про легендарного чоловіка. Таким і був Чорний Ворон із Піщаного Броду. З іншого тіста він був зроблений, не з такого, як його односельці. Напевно, Бог домішав туди хмелю, і тісто вийшло смагляво-запашне, вибухове. Хмільний запах його відчуваю і досі.

Цей хмільний запах п'янить і деяких нащадків отамана. Ось що, зокрема, написав його двоюрідний онук Володимир Якович Євпак: “Мені зараз 66-й рік. Я дуже жалію за Чорногузьком Іваном, що так мало вистріляв комуністів, але вдячний Богу, що в мене був такий, неабиякої сміливості, дід. Таких, як Чорногузько, були сотні тисяч... Даром вони голови не положили. Завдяки їм і є зараз вільна Україна”.

Джерела

Авторські польові дослідження Анатолія Вікторовича Пирого. – Записано від Івана Івановича Чорби, 1925 р. н., у с. Піщаний Брід Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл. – Грудень 1999 (І. І. Чорбі розповів цю історію Захар Васильович Марченко (1888 – 1963).

Авторські польові дослідження Анатолія Вікторовича Пирого. – Записано від Марії Феодосіївни Семенюк (у дівочтві Лисак; 1910 – ор. 2005) у с. Піщаний Брід Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл. – Грудень 1999.

Лист Володимира Яковича Євпака, 1942 р. н., с. Піщаний Брід Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл., до Романа Миколайовича Коваля від 3 червня 2007 р.

Кулеметна тачанка 1-ї Кінної армії. Картина М. Б. Грекова

Чорний Ворон із Жовтих Вод

Студент Катеринославського гірничого інституту Микола Скляр із Жовтих Вод, під якими у травні 1648 року Богдан Хмельницький розбив польське військо, виявився не менш завзятим козаком, ніж запорожці Великого Гетьмана. Хто зна, може, й був він нащадком когось із тих, хто у XVII столітті здобував волю Україні...

У травні 1919 року Микола відгукнувся на поклик Головного отамана Херсонщини і Таврії Матвія Григор'єва і виступив проти "комуни, надзвичайок і комісарів з Московської "обжорки" і тої землі, де розіп'яли Хреста" [4, арк. 79].

"Геть ЧК! Вся влада радам, але не партіям. Хай живе влада народу України!" – такі були гасла повстання. В разі перемоги повстання згідно із пропорційним складом населення українцям у радах мало належати 80% місць.

Григор'єв блискавично вимів комуну з Катеринослава, Миколаєва, Херсона, Кременчука, Черкас, Чигирина, Бобринської і Знам'янки... Більшовицькі гарнізони і полки переходили на бік Григор'єва. Повстання охопило Херсонську, Катеринославську, Подільську, частину Київської та Полтавської губерній. Повстанці ввійшли до Кривого Рогу, Олександрівська, Олександрії, Єлисаветграда, Корсуня, Помічної, до Кобеляк, Нижньодніпровська, Могилева, Шполи, Гайсина, Христи-

нівки, Брацлава, Літина, Вінниці, Золотоноші... І все ж повстання завершилося поразкою.

У серпні 1919 року, вже після загибелі отамана Григор'єва, сотник Скляр воював проти більшовиків у лавах Повстанської армії Нестора Махна [5, с. 84]. Він стає командиром кавалерійського полку, другим помічником командувача Кримського корпусу Повстанської армії. “Называл себя анархистом, но в организации не состоял... Петлюровец”, – таку оцінку Миколі Скляру дав начальник штабу Повстанської армії (махновців) Віктор Белаш [2, с. 592].

Улітку 1920 року Микола на чолі кінного загону приєднався до Степової дивізії Костя Блакитного (Пестушка), який боровся під прапорами УНР. Відтоді він увійшов в українську історію як командир ударно-розвідувального загону Степової дивізії Чорний Ворон. Його відділ складався з 150 – 250 кінних і 20 тачанок із кулеметами. “Цей загін був найрухливіший у дивізії і мав вирішувати найвідповідальніші завдання: вести розвідку, охороняти дивізію на марші, сковувати сили противника в бою... – згадував молодший брат отамана Степової дивізії Федір Пестушко. – Загін Чорного Ворона складався переважно з колишніх махновців, які покинули чорні прапори і перейшли під свої рідні – жовто-блакитні. Воронівці мали добрий досвід партизанської боротьби (...) [вони] не раз показували блискучі приклади партизанської війни. Все були бойові, хоробрі хлопці, тільки не досить дисципліновані. На кожному їхньому кроці відчувалась розхристаність, від них віяло широким Херсонським степом, а пахло неосяжною Таврією” [5, с. 46].

У вересні 1920 року Чорний Ворон разом зі Степовою дивізією прибув на Чигиринщину. В Медведівці його вперше і побачив поручник Армії УНР Юрко Городянин (Юрій Горліс-Горський). Ось як він опишував воронівців: “Найбільше сподобався нам загін Чорного Ворона – триста чоловік на конях і тачанках із кулеметами. Коні під вершниками і в тачанках – “змії”! Ситі, вичищені, із заплетеними в гриви кольоровими стрічками. Масті переважно вороної. Козаки майже всі були в чорних козацьких шапках і бурках. Від загону повівало махновсько-партизанським духом. Зреш-тою, він переважно складався з хлопців, що пройшли “школу Махна”, але, будучи свідомими українськими повстанцями, відсіялися від чорних прапорів” [3, с. 184].

А їхнього отамана поручник Юрій Городянин запам'ятав таким: “Меткий вершник, він був одночасно якийсь повільний і нерушливий. Коли згинав руку, здавалося, що гне штабу заліза. Його рухи мали в собі щось гіпнотичне. Нагадували “ліниві” рухи тигра в клітці. До того ж Ворон мав дивовижні очі: темні, тверді, непорушні. Він зовсім не клі-

пав повіками. Змінюючи напрямок погляду, повертав не очима, а всією головою” [3, с. 189].

Хоч у Холодному Яру Чорний Ворон був недовго, повоювати встиг, зокрема взяв участь у кількогадинному бою на берегах Тясмину біля Онуфріївського монастиря, який закінчився втечею червоних.

2 жовтня 1920 року в Мошнах зійшлося величезне повстанське військо – 30 тисяч коліїв! Тут відбулася нарада, на якій отамани вирішували, що ж робити далі, як використати цю немалу силу. Слово взяв і Чорний Ворон. Побачене й почуте запам'ятав Юрій Городянин:

“Ворон повільно оглянув отаманів.

– Ну, що ж, панове. Ворог сам підказує нам, що маємо робити. Червоні бояться, щоб повстанці не захопили Києва. Забираємо Черкаси, підірвемо мости на Дніпрі й, не гаючи часу, рушаємо на столицю. По дорозі ж усюди повстанці... Поки дійдемо, зберемо армію. У червоних – невдачі на фронті. Частини, що діють проти нас, пригнічені й налякані. Куди не повернуться – в запіллі повстанці. Таке військо дороги нам не замкне і Києва не оборонить.

– Це неможливо!.. Не вдасться! Ми не регулярне військо, щоб наступати на Київ! – залунали голоси.

– Звичайно не вдасться, як наперед не вірити у перемогу. А чи Петлюра позаторік регулярним військом Київ зайняв? (мова про Дніпровську повстанську дивізію отамана Зеленого, яка першою увійшла в Київ 14 грудня 1918 р. – *Ред.*). Та коли б і не вдалося визволити Київ – нічого не втратимо. Повертаємо голоблі і йдемо до фронту. Ще й тих, що пристануть до нас, за собою потягнемо. А по дорозі не одну тисячу повстанців зустрінемо...

– А як большевики з Москви свіже військо підвезуть і вдарять у спину?

– Швидше до фронту дійдемо та напремо на москалів ззаду – тільки й страху” [3, с. 189].

Не забув Чорний Ворон торішнє повстання Матвія Григор'єва. Тоді український народ з ентузіазмом відгукнувся на заклик скинути ненависне московське ярмо. Якби ж тоді Махно підтримав Григор'єва! На жаль, Махно став на бік Москви...

2 жовтня 1920 року в м-ку Мошни Кость Блакитний та Іван Деркач постановили лишатися на Чигиринщині й громити комунікації ворога. Після наради Чорний Ворон не заспокоївся.

– Що вам так Київ у голову засів! – розвів руками Кость Блакитний. – Київ поляки і без нас займуть... А наше завдання – допомогти в першу чергу своєму війську.

Микола Скляр таємничо усміхнувся.

Кость Блакитний-Пестушко

– Кажете, пане отамане, поляки і без нас займуть... Маю велику охоту, щоб на цей раз вони вступили до Києва як гості, салютуючи вже вивішеним українським прапорам.

Слушна думка!

– І якби я мав не триста, а хоч би півтори тисячі на конях і тачанках, то хоч би тільки для цього захопив би Київ перед самим їхнім носом.

Деталі цієї розмови зафіксував у споді Юрко Городянин. “Чорнота, що, прислухаючись до розмови, – писав він, – сидів зі мною на старенькій отомані, впав у “філософський настрій”.

– Бачиш, це розмовляють між собою два кольори: чорний і блакитний. Хай мене чорт вхопить, якщо той ніжний колір нашого прапора принесе Україні щастя. А от у Ворона думка непогана. Захоплення столиці українськими повстанцями раніше, ніж дійде до неї фронт, було б неабияким дарунком для українського уряду. Чорний Ворон хоч і “степовий бандит”, а на “міжнародних чемностях” розуміється...” [3, с. 191].

Микола Скляр був украй розчарований позицією Костя Блакитного – свого земляка із села Ганнівки. А тут ще замітингували степовики – до них дійшли чутки, що більшовики палять і грабують їхні оселі, розстрілюють родини. Кость Блакитний хоч-не-хоч мусив повертати на Катеринославщину.

Разом дійшли до села Руська Поляна. Тут розпрощалися – холодноряці та козаки городищенського отамана Голого (Трохима Бабенка) повернули на Черкаси, а степовики – на Чигирин. Чорний Ворон сердечно попрощався з холодноряцями, особливо з Чорнотою, з яким міцно заприятелював.

“– Ку... куди ж ти тепер? – запитав знервованим подіями Андрій.

Ворон махнув рукою.

– У білий світ... Не маю що тут робити, та й із степовиками вже мені більше не по дорозі. Той чорноліський ведмідь Хмара мудріший, ніж я думав, коли він відмовився до об'єднання приставати. Тільки дурно час прогаяли. А якби відразу пішли були, не зупиняючись надовго, до сі б могли армію мати і таких чудасій натворити, що тільки держись!

Я ось тільки у степ дивізію виведу, а там – бувайте здорові! Мої хлопці про хати давно забули. Щодня п'ятдесят-сімдесят верст, а треба, то й сто махну... Над морем побуваю, під фронт загляну, може, й до Холодного Яру коли заверну...

Обминаючи колони степовиків, чорні примари тачанок і вершників пірнули в темряву..." [3, с. 195].

Уже за Чигирином, у степу, шлях Степової дивізії зійшовся з маршрутом Кінної армії Семена Будьонного, яка поспішала на врангелівський фронт.

Чорний Ворон перший виявив ворога. Він не став чекати, поки будьонівці помітять степовиків і атакують на марші, – накинувся першим.

Будьонівці спершу прийняли воронівців за своїх. Тому й Чорний Ворон зумів впритул підвести тачанки, які, різко розвернувшись, залили ворога кулеметним вогнем. Стягнувши на себе близько двох тисяч вершників, Чорний Ворон повів їх у протилежний від Степової дивізії бік – у бік Миколаївки та Розумівки.

"Оточені у маленькому лісочку серед степу (...) козаки Ворона погеройськи боронилися (...). Триста воронівців усі до одного полягли. Як оповіли будьонівці-кубанці, поранені партизани добивали себе на очах ворога" [3, с. 202].

Чорний Ворон залишився з двома козаками. Несподівано він вигукнув: "Здаюсь!" І підняв догори руки. Розпалені боєм червоноармійці кинулися вперед, не відчуваючи небезпеки. Коли червоний командир підскочив майже впритул, Чорний Ворон всадив йому в груди кулю, а тоді застрелився.

Пролунало ще два постріли – це козаки Чорного Ворона поставили знак оклику у своєму житті. Будьонівці отямилась. І кинулись рубати вже мертвих [5, с. 87].

Забравши поранених й убитих, червоні пішли далі на південь.

Холоднярці прибули на місце бою, коли рятувати вже не було кого. "Тіла були розкидані десь на 500 метрів" [1].

"Чорнота пізнав коня Чорного Ворона: мав надрубане ще раніше вухо. В боці коня стирчала зламана донська піка, горло проколоне шаблею.

Недалеко десь мусить бути і сам Ворон. Наші коні обережно ступають між тілами. Злякано форкаючи, оминають кінські трупи.

– Є, тут! – крикнув Андрій (...).

Ворон без зброї, в скривавленому одязі, роззутий, лежав навznak із розплющеними, задивленими в небо очима.

Розрубана в трьох місцях голова спочивала на підкладених кимось грудках землі. Обличчя обтерте від запеченої крові. Задерев'янілі руки зігнуті на груди, між посіченими пальцями складені хрестом два набой (...).

Злазимо з коней і на хвилину приклякаємо біля ще одного із тих, що своєю смертю заслужили на вічне життя в пам'яті українського народу (...)

– Усіх забрати не можемо, – перервав задуму Хмара, – але Ворона треба забрати. Мусимо поховати десь, щоб не загубилася могила, щоб нащадки могли прийти до неї й віддати пошану.

– Відправимо до Мотриного монастиря, – озвався Петренко. – Колись Василя Чучупаку туди перенесемо.

Чорнота заперечив рухом голови:

– Не можемо Ворона забрати. Велику кривду і для козаків, і для нього зробимо. З товариством поліг – хай з товариством і спочиває. Треба подбати, щоб якесь близьке село відібрало наших і поховало окремо...

У гайку – ще непривітніше. Вирвані трьох- і шестицалевими гранатами грабчаки й берізки лежали на розбитих кулеметних тачанках, прикривали розшарпаних партизанів і коней. Коло розбитої тачанки – тіла двох дівчат-розвідниць. Одяг на них розрізаний шаблями – “товарищі” потішалися, розглядаючи мертве дівоче тіло. Старий тавричанин – батько однієї з розвідниць, що веселив нас рибацькими байками якось на одній зі стоянок на Черкащині, – лежав по другий бік тачанки. Осторонь – знайоме обличчя начальника кулеметного відділу з одірваною по коліно ногою. На скроні – рана від кулі, над нею у шкірі – чорні цятки пороху від пострілу зблизька. Кулеметник власною рукою і револьвером підписав останній рахунок... З почуттям болю й гордості ідемо з побійща” [3, с. 205 – 206].

Одного із загиблих козаків звали Оверком. Був він з Бондурової. За ним приїхала мати.

*Сергій Зеленько, козак отамана
Ларіона Загороднього. 1930-ті рр.
З оригіналу. Публікується вперше*

вже ніколи не буде. Був цілий ліс людей... Священик проповідь вів, і люди плакали" [1].

– Сину мій, Оверку! – плакала вона над його тілом [1].

Селяни Розуміївки та Миколаївки аж на третій день позбирали воронівців. Віддали землі їх у лісі Раєвського над просікою, що проходить поруч із балкою зі Шпакової до Розуміївки.

Організував поховання Чорного Ворона та його козаків Денис Танасович Шевченко з Розуміївки – “високої душі людина”. Він же – разом з Юрієм Горлісом-Горським – влаштував величне вшанування влітку 1942 року в місцевості Берізки. “Щоб не Денис Танасович, то нічого б [не було]... Людей було стільки, скільки

23 серпня 2010 р. я з телевізійною групою Олександра Домбровського навідався до розуміївського діда Якова Зеленька – сина Сергія Якимовича Зеленька, козака отамана Ларіона Загороднього.

“У Загороднього не тільки батько був, а ще й інші... – сказав син повстанця. – Батько казав, що з Розуміївки в загоні Загороднього було чоловік 8 – 10... Одного знаю: Микола Кононович Лисенко”.

Після бою будьонівці нищпорили в Розуміївці – шукали повстанців. Виламали двері й у хаті Сергія Зеленька:

– Где бандіт?! – питали в його матері нагайкою.

“В баби тоді – інсульт, – розповідав Яків Зеленько, – і вона довго не прожила. А мужиків безневинних... страшно били. В Миколаївку завезли... били страшно, а вони ж участі не брали... Тоді ж батька з Махтеєм Лисенком, 1897 р. нар., повели як заложників у Кам’янку” [1].

– А як селяни ставилися до повстанців? – запитав я.

– Баба Палажка говорила, що купляли зерно коням, давали гроші, – відповів Яків Зеленько. – Все купляли. Нахально ніхто не брав. Баба Палажка розказувала. Чемно поступали. А будьонівці... Батько казав, що, мати (мабуть. – Ред.), самі тюремщики... І мати казали, що вони все повівертали. Позабирали все, що було.

На моє прохання Яків Сергійович виніс із хати фотографію батька.

Син повстанця Яків Зеленько і Роман Коваль. Село Розумівка Олександрівського р-ну Кіровоградської обл. 23 серпня 2010 р. З оригіналу. Публікується вперше

– Ідіть сюди, – покликав я його на вуличку, де було виставлено кінокамеру, – ми вас для фільму знімемо, щоб ви і ваш батько залишилися в історії як єдине ціле.

Яків Сергійович, розвернувши фотографію батька до нас, притис її до грудей і промовив:

– Я пишаюся своїм батьком, що він учавствовав у боротьбі за вільну Україну... Батько цілий вік за це отвічав... Жаль, що не дожив до того часу, як Україна вже стала самостійна.

Те саме можна сказати про мільйони наших земляків – борців за волю України.

Як жаль, що вони не дожили до проголошення Української держави!

Джерела

¹ Авторські польові дослідження Романа Миколайовича Ковалю. – Записано від Зеленька Якова Сергійовича в с. Розумівка Олександрівського р-ну Кіровоградської обл. 23 серпня 2010 р.

² Белаш А., Белаш В. Дороги Нестора Махно. – К.: РВЦ “Проза”, 1993.

³ Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. – Київ – Львів – Дрогобич: Відродження, 2006.

⁴ ДАКО. – Ф. Р – 1. – Оп. 4. – Спр. 1.

⁵ Степовий Ю. В Херсонських степах. – Мюнхен: Культура, 1947.

Феодосій Арехтович Бойко, гончар, козак Чорноліського полку отамана Пилипа Хмари.
З оригіналу. Публікується вперше

Феодосій Арехтович Бойко (9.08.1890, с. Цвітна Чигиринського пов.
Київської губ., тепер Олександрівського р-ну Кіровоградської обл. – 1972).
З оригіналу. Публікується вперше

Делегати Першого всеукраїнського з'їзду Вільного козацтва. Чигирин, жовтень 1917 р. У нижньому ряду напівлежить майбутній отаман Чорний Ворон

Чорний Ворон із-під Товмача

Більшовики подавали його прізвище як Черноусов, часом як Черноус, але швидше за все він був Черноусенко – принаймні так казали на нього старі люди.

1921 року в його загоні за Україну воювало 150 піших і 25 кінних козаків, добре озброєних, з одним кулеметом [7, арк. 189]. Це була сила!

Нищив червоних у Звенигородському, Черкаському та Чигиринському повітах, зокрема в Холодному Яру, в лісі Чута, Лебединському і Шполянському лісах, у районі Товмача, Водяного, Шестаківки, Млієва, неподалік Білозір'я, Мокрої Калигірки і Златополя, біля станції Сердюківки, Виноградського монастиря, міст Городища, Сміли, Черкас, Єлисаветграда та Знам'янки. Де тільки не піднімалася курява за його козаками!

Заступниками Чорного Ворона у різний час були Соколов і Трохим Данилович Новохатько з Макіївки Матусівської волості. В загоні вели політичну роботу член повстанського комітету Уманець і “2 представники від Петлюри, один з них полковник” [7, арк. 203].

1921 року Чорний Ворон якийсь час був комендантом Лебедина – “як такий, що з'явився по амністії, а потім із загonom знову пішов у ліс,

тобто з комендантським загоном”. Видно, розчарував червоних Чорний Ворон – вони повірили йому, а він – знову в ліс. Як вовк!

Лють більшовики не змогли стримати і в “Доповіді таємно-інформаційного відділу при РНК УРСР, №154” від 23 серпня 1921 року: “Черный Ворон – непримиримо хитрый и тупой враг. Вот его письмо в штаб, присланное с его представителем (приводим с сохранением стиля): а посему я, Иван Якович Черный Ворон – Черноусов, доверяю осветить с положением задач оружия моего отряда тов. Дейкусу и Маскамблиту, что как они ознакомлены с моей личной совестью и моим положением. ЧИКУ (ЧК – Ред.) уполномочиваю их в дальнейшем работать совместно на благоустройство соввласти и прекращение братской и другой крови.

Будучи уже амнистированным, он, по донесениям агентуры, тайно продовжує убивати других амнистированных, выдавая это за деяния Советской власти, изменяющим своим обещаниям (...) [Амнистированные атаманы] ведут осторожную агитацию против Советской власти (Черный Ворон)...” [7, арк. 208 – 209].

Певно, дався взнаки окупантам отаман, недаремно називали його “непримиримо хитрым и тупым врагом”. Іншими словами – Чорний Ворон викручувався з найтяжчих ситуацій, його ніхто не міг перехитрити – навіть хитрючі жиди-чекісти. Видно, і “магія” комуністичних ідей на нього не діяла.

Гасла Чорного Ворона були прості й зрозумілі: “Бий комуністів і кацапів” [3, арк. 108]. Свої погляди отаман висловлював і у віршах-відозвах. Збереглася одна з них – “До населення України”, підписана трьома отаманами – Чорним Вороном, Бідою і Ламай-Ярмом.

Українці! схаменіця! буде спати, гей, просніця,
 Вже звернуло із півночі, протирайте свої очі.
 Вже світові півні співають, а ви й досі ще спите,
 Жиди братів ваших вбивають, а ви дома сидите.
 Хіба ще вам не надоїло од жидів ховаця,
 Свої хати кидать навстіж та в норах скитаця?
 Чи не луче йти до гурту, та брати в руку зброю,
 Та вигнати оцих Кацапів геть з Неньки додому.
 Нехай ідуть у Кацапщину та там і воюють,
 А то прийшли до нас у хату та тут порядкують.
 Ану, брати, всі до зброї! годі вам журиця
 Та станем за Україну з ворогами биця.
 Треба биця з ворогами, щоб добиця волі,
 Бо немає уже часу і нистало соли.

А це все нам наробили прокляті кацапи,
 Зруйнували Україну і попалили хати.
 А ви в норах сидите, наче вам не жалко.
 Осталось із подвіря чорненька кружалка
 А якби ви, Українці, зібралися в місті,
 То було б тоді Кацапам і Жидам всім тісно.
 Ану, брати Українці, подумайте гарненько
 Та сходьтеся по два, по три до нас помаленьку,
 Ідть усі, Українці, як Ненькою довільні,
 Та вижиним всіх ворогів, тоді будем вільні,
 Тоді ненька Україна нас всіх пошанує,
 Як по її широких ланах козак запанує.
 І ни буде тоді в думці нам скитальна яма,
 Тоді вільно Україні крикним неньці: "Слава!"

Чорний Ворон, Ламай-Ярмо, Біда" [2, арк. 225 зв.]

1922 року "Лебединський полк" Чорного Ворона входив до складу Холодноярської організації [4, арк. 760]. На той час вона мала ще "полки" Мефодія Голика-Залізняка та Дениса Гупала. Мав свій загін і Головний отаман Холодного Яру Ларіон Загородній.

Ось кілька більшовицьких зведень про діяльність Чорного Ворона. Кременчуцький штаб Частин особливого призначення інформував начальника штабу ЧОН України і Криму: "Банда под руководством "Черный Ворон". 100 штыков, 30 сабель. Месторасположение: Виноградский монастырь, Млеев, Городище, Белозерье, Смела Черкасского уезда. Банда Черного Ворона 11 июня [1922 г.] сделала налет на торфяные разработки у Ивановской гребли, что в 7 верстах северо-западнее Смелы, и ограбила склады. П[олномочный] п[редставитель] начштаба Глазунов, п. п. начопер. Семенов. Верно: делопроизводитель Дьяконов" [3, арк. 60].

Глазунов, Семенов, Дьяконов – отакою була червона влада!

"Объединенная банда Черного Ворона и Кубанца, оперировавшая до истекшего периода в Лебединском и Шполянском лесах, за истекший период на территории Чигиринского уезда не появлялась. С приходом в Лебединский район 102 батальона войск ГПУ банда Черного Ворона перебралась в Звенигородский уезд в район села Толмач, где 26 июня между селами Толмач и Водяное имела бой с означенным батальоном, в результате которого батальон потерял 3 лошадей убитыми, тачанку,

пулемет, кроме того, убито два красноармейца, первый – помощник комиссара, второй – разведчик, и ранен командир батальона. По сведениям Водянского волисполкома, бандиты с места боя увезли 4 подводы убитых и в с. Водяном скрывается до 15 раненых, сам Черный Ворон тяжело ранен. Меры к изъятию бандитов приняты 102 батальоном. Батальоном у бандитов захвачено 16 лошадей. Бой продолжался четыре часа. Количество бандитов доходило до 100 человек, из них 30 сабель, так как к моменту боя в банду Черного Ворона влились две неизвестных банды Звенигородского уезда” [3, арк. 68].

А ось уривок з оперативного зведення штабу 25-ї дивізії від 22 липня 1922 року: “... Чигиринський уездучасток, по данным уездуполномоченного ГПУ, бандой предположительно Черного Ворона численностью до 20 конных 20 июля произведен налет на управление раймилиции. Банда, захватив с собой начмилиции и 5 милиционеров, скрылась в неустановленном направлении...” [4, арк. 13].

Ось інші свідчення:

“По агентурным сведениям, банда Черного Ворона отказалась сдаться (...). Бандиты хорошо вооружены. При банде есть три петлюровских представителя” [7, арк. 189].

“В Кременчугской губернии привлекает внимание вновь организованная банда Черного Ворона, действовавшая ранее мелкими отрядами, теперь соединившаяся в группу около 85 человек численностью в окрестностях Чигирина, Черкасс и в знаменитых Холодноярских и Чутовских (Чутянських. – Ред.) лесах” [8, арк. 74].

“Златопольський район. Оперирует банда Черного Ворона, численностью около 45 человек, которая часто переходит в Звенигородский уезд” [3, арк. 98 – 100].

“...Банда Черного Ворона, численностью 30 сабель, и Завгороднего (правильно: Загороднього. – Ред.), 15 сабель. Последнее время обе банды действуют вместе. Банда Черного Ворона пополняется и ведет активную борьбу. 12 августа 1922 г. бандой Черного Ворона были разбросаны прокламации с призывом “Бей коммунистов и кацапов”. Объединенная банда Черного Ворона и Завгороднего имеет задание ворваться в Каменку (информация губтройки). 13 августа в м. Каменка был раскрыт заговор петлюровской окраски. Арестовано около 40 человек, из них уже расстреляно губтройкой 6 человек. Заговор имеет далеко свои разветвления. С каждым днем губтройкой раскрывается и находится все больше агентов Завгороднего и Черного Ворона. В план заговора входило убивать ответственных работников...” [3, арк. 108].

Звичайно, “ответственные работники” мали протилежні плани – ліквідувати українське підпілля та партизанські загони в Холодному Яру, Чорному лісі та інших краях. ГПУ інспірувало створення т. зв. Чорноморської повстанської групи на чолі з колишніми петлюрівцями, а тепер секретними агентами Петром Трохименком-Гамалією і Юхимом Терещенком (Завірюхою-Степним). Вони мали увійти в довіру до партизанів, здобути авторитет і максимум інформації про підпілля: з’ясувати місця дислокації загонів, їхній особовий склад, настрої, та спробувати об’єднати їх під своїм керівництвом – щоб одразу всіх ліквідувати.

18 серпня 1922 року провокатор Завірюха поїхав до Чорного лісу на домовлену зустріч з отаманами. “В 4 год. дня на просіці з’явилась кавалерія, близько 45 вершників, серед них Степний впізнав отамана Гупала... – писав сексот. – Гупало представив Степному отаманів Загороднього та Залізняка. Останні запросили Степного йти до лісу, в табір, де лежав хворий отаман Чорний Ворон. По дорозі до них приєдналась ще кавалерія, чоловік 30 з двома кулеметами. У лісі зустріли загін піхоти у 80 чоловік, озброєний трьома кулеметами “Максим”... Проходячи через густі кущі, Степний побачив, що там лежить людина з довгою широкою чорною бородою, довгим волоссям, біля нього гвинтівка, наган і глечик з молоком. Степний підійшов до нього і привітався. Чоловік поцілував його і сказав: “Чорний Ворон”.

Загородній наказав усім козакам відійти убик і запросив сотенних. Зібралось чоловік одинадцять. Степний розповів їм про роботу штабу Чорноморської групи, закликав отаманів до міцного об’єднання. Дав у руки накази, шифр... на що Чорний Ворон відповів: “Накази штабу групи виконувати буду, але ніяких перегруповань в інші райони робити не збираюсь і ні на які з’їзди не поїду, працювати буду в районі Знам’янка – Білозір’я – Товмач – Шестаківка – Холодний Яр – Єлисаветград. Тут я, як і Залізник, Загородній і Гупало, здобули авторитет у населення, а тому я працювати буду тільки в цьому районі...” [1, арк. 95 зв.].

Коли Степний запитав отаманів, скільки вони можуть виставити шабель під час повстання і тепер, Загородній відповів, що на цей час не знає, а під час повстання разом з Вороном, Залізником і Гупалом “зможє вивести близько тисячі людей. Крім того, Загородній вказував, що у нього є два загони, які оперують у Чигиринському повіті... Очолюють ці загони Приймак [із Матвіївки] та Мороз...” [1, арк. 95 зв. – 96].

*Сидить 2-й праворуч, ймовірно, отаман Чорний Ворон (Чорноусенко).
Стоїть праворуч повстанець Іван Минович Селезень із с. Макіївки,
тепер Шполянського району Черкаської області. Публікується вперше*

Ось як змалював сексот Завірюха (Степний) Чорного Ворона і його начальника штабу: “Чорний Ворон – високого зросту, чорна довга борода, довге волосся до плечей, очі чорні, вираз обличчя суворий, серйозний, політично грамотний, син селянина, одягнений у захисне, пише вірші та українські пісні, називає себе поетом. Залізко-Залізник – начштаба Чорного Ворона, одягнений в “защитное”. Росту вище середнього, голений, стрижений під машинку, невеликі світло-русі вуса. Очі сірі, викликає враження суворої людини. Політично неграмотний. Син селянина, простий сільський хлопець, років 30. Сім’я його, як він говорить, знищена” [1, арк. 96].

Зрадник Завірюха підбадьорював партизанів, казав, що скоро почнеться широке повстання проти советської влади, дату якого невдовзі визначать самі отамани на спільній нараді. На неї він і запрошував...

Інтуїція не підвела Чорного Ворона. Хоч і наполегливо запрошували його до Звенигородки на нараду, організовану чекістами, він залишився у своєму районі. А от Загородній довірився провокаторам. І підвів під дурного хату не тільки себе, а й друзів – 29 вересня 1922 року Загородній, Голик-Залізник і Денис Гупало та їхні козаки Компанієць, Ткаченко і Добровольський потрапили у більшовицький капкан.

Арсен Мусійович Луценко. На звороті напис чорнильною ручкою:
"На пам'ять Дорогим родителям. 3 Апреля 1908 года. Гор. Винница.
Отъ А. М. Луценко". Поруч світлішим чорнилом написано:
"Луценко держит связь з закордоном". Є й напис синім хімічним олівцем:
"(нерозбірливо) Киев. губ. арест в 22 году". З оригіналу

Арсен Мусійович Луценко з дружиною та сином. Фотографія з тому №2 слідчої справи №1365 на Мефодія Голика-Зазіняка. З оригіналу

А 29 жовтня біля села Москаленки, що за 25 верст від Сміли, відбувся бій об'єднаного загону міліції і самоохорони села Ротмістрівки з “бандою Чорного Ворона чисельністю 6 чоловік” – так зазначено у оперативному зведенні Кременчуцького штабу ЧОН за 8 листопада 1922 року. У бою, стверджували червоні, було вбито Чорного Ворона та ще одного партизана. Закінчується зведення так: “Труп Чорного Ворона опознан местным населением и амнистированными бандитами и в Черкассах сфотографирован” [3, арк. 152].

Чи так було, чи місцеві люди, бажаючи вивести Чорного Ворона з-під ударів каральних загонів, “опізнали тіло”, мовляв, отамана вбито, забирайтеся, хлопці, кудись в інші краї – там ганяйте лісами.

Є й версія загибелі отамана в селі Макіївці Матусівської волості. Сталося це ніби в останні дні спекотного серпня 1921 року. Хтось із сільських активістів чи сексотів повідомив ЧОН, що стояв у Ташлику, що в Макіївці, в Новохатків, перебувають отамани Зінько та Чорний Ворон.

Коли отамани побачили, що хату оточено, почали відстрілюватися. Під час бою було вбито господиню – Явдоху Пархомівну та її сина Трохима... Очевидці запам'ятали, що Чорний Ворон “відстрілювався з обох рук”. Вони й розповідали, що після бою Чорний Ворон сидів під копицею сіна. “Одні стверджували, що був мертвий, інші – що живий, тільки тяжко поранений у груди чи живіт. Коли клали на підводу, довелося кілька разів перетягувати, бо ж або ноги тяглися за возом, або звисала голова (Чорний Ворон був високого зросту. – *Ред.*). При цьому отаман ніби глухо стогнав (...). Куди повезли Чорного Ворона, в селі ніхто не знає” [6, с. 20].

Якого року вбили отамана, не знаю, може, й не вдалося окупантам заподіяти йому смерть. Так чи інакше, але в “Доповіді про політичний стан Черкаського округу з 1926 р.” зазначено, що загін Чорного Ворона ліквідовано 6 червня 1925 року [5, арк. 20 – 22]. Показово, що в цій доповіді хвалювати москалі нічого не пишуть про долю отамана.

Значить, вижив він?

Джерела

¹ ГДА СБУ. – Арх. 1136. – Спр. 446/7971. – Т. 3.

² ДАПО. Ф. Р – 1189. – Оп. 1. – Спр. 57.

³ ДАПО. Ф. Р – 7473. – Оп. 1. – Спр. 112.

⁴ ДАПО. Ф. Р – 7473. – Оп. 1. – Спр. 113.

⁵ ДАЧО. Ф. Р – 184. – Оп. 1. – Спр. 48.

⁶ *Хижняк В.* Чотири ворони. – Черкаси: Брама-Україна, 2004.

⁷ ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 615.

⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 616.

Кінний полк отамана Григорія Іванова, в якому служив Платон Черненко

Чорний Ворон із Криворіжжя

Платон Петрович Черненко був чоловік освічений – фельдшер же! В селі, поруч зі священником та вчителем, таких людей шанують найбільше. І в загоні отамана Григорія Іванова 1921 року він був фельдшером, а заодно й комендантом штабу.

Після загибелі отамана Платон Черненко та Ялисей Лютий-Черевик очолили рештки його відділу. Напевно, тоді й козаки дали Черненку нове ім'я – Чорний Ворон. Можливо, через те, що він був чорнявий. Узимку 1921 – 1922 років у нього було 18 шабель. Змушували поважати отамана і 9 кулеметів [1, арк. 4].

У березні Чорний Ворон був поранений, а Лютий занедужав на запалення легень, а тоді й висипний тиф взявся випробовувати на міць його організм. Ці обставини, а ще “сильна голодовка в районі” й постійне переслідування 30-м кавалерійським полком 15-ї Сибірської дивізії змусили партизанів перейти на боротьбу трійками і п'ятірками. Так і переховатися було легше, й людей прогодувати.

Залікувавши рану, Чорний Ворон взявся до діла. Під його рукою вже було 200 вершників. За три-чотири дні міг посадити на коні ще 200 чоловік.

Діяв він на колишніх землях Війська Запорозького – на межі Катеринославської, Кременчуцької та Миколаївської губерній, переважно у Криворізькому повіті, зокрема у Веселотернівській, Новоустинівській

та Новобузькій волостях (тепер на межі сучасних Миколаївської, Кіровоградської та Дніпропетровської областей).

Населення, в тому числі й німецькі колоністи, підтримувало повстанців – як своїх захисників. Причина – повний “розрив народу з місцевою владою” [2, арк. 77]. І не дивно, адже людей грабували серед білого дня, били, брали в заручники, розстрілювали, шаблями “рубали на шматки. Побой і насилля не описати” [2, арк. 70 зв.]. Усе це на власні очі побачив кубанський козак Костянтин Блоха, який учителював у Криворізькому повіті. “Нема хати, яка б не стояла по їх (повстанців. – Ред.) бік... – стверджував він. – Плач і стогони йдуть по Україні” [2, арк. 76 – 76 зв.].

Селянську масу залишалося тільки запалити.

Настала весна 1922 р. “В цей час в Єлисаветграді, Криворізькому та інших районах, – зазначали чекісти, – партизансько-повстанська робота банд починає посилюватися, банди починають посилюватися під загальним керівництвом окремих осіб, які прибули з-за кордону, починає готуватися новий організований виступ проти Советської влади, участь в якому повинна взяти низка отаманів, які оперували у вищезазначеному районі, зокрема отамани Лютий, Воїнов-Гонта, Чорний Ворон та ін.” [2, арк. 99 зв.].

“Населення сіл сильно невдоволене советською владою і ставиться до неї виразно вороже”, – такі висновки зробили чекісти в липні 1922 року [1, арк. 4].

Ось ще одне визнання чекістів – мовою оригіналу: “Психология всей крестьянской массы понятная, и если только будет вспышка возстаний, то моментально оно разгорится в Николаевской, Одесской [губерниях] и части Киевской губернии... Сейчас все эти массы наэлектризованы” [1, арк. 13].

Щоб не дати розгорітися повстанню, чекісти запланували операцію “Заповіт”. Вирішальну роль у ній мали відіграти колишні петлюрівці Петро Трохименко та Юхим Терещенко. Петро Трохименко навесні 1918 року був комендантом (чи комісаром) Єлисаветградського повіту, воював за волю України і в Армії УНР, і в повстансько-партизанських загонах. 1921 року був відправлений “штабом Петлюри” з території Польщі для підпільної роботи проти більшовиків. Повернувшись в Україну, він вирішив (або його змусили) співпрацювати з ЧК, очевидно розраховуючи на амністію. Щоб пов’язати Трохименка кров’ю, чекісти запропонували йому проявити себе в боротьбі проти колишніх побратимів. Мовляв, докажи, що покаявся щиро.

25 квітня 1921 року Петро Трохименко став секретним агентом ЧК. І виявив готовність виконати найнебезпечнішу роль у цій операції. “Ге-

*Отаман Чорний Ворон,
очевидно Платон Черненко*

нерального штабу полковник” Трохименко отримав два чекістські псевдоніми – Васильєв (для таємних чекістських звенів) і Гамалій (для українських партизанів, з якими мав увійти в контакт).

Напарником Петра Трохименка в юдиній справі став сотник Завірюха (Степний), поручник царської армії, в роки революції – начальник оперативної частини штабу 144-ї Надбужанської повстанської дивізії Іполита Хмари-Годзиківського, начальник його карного відділу, а ще помічник подільського отамана Лиха-Дорошенка. Справжнє ім'я перевертня – Юхим Степанович Терещенко. Родом він із села Рубань (тепер Немирівського району Вінницької області).

Щоб здобути довіру підпільників, Трохименко показував у енерівський журнал “Син України”, де було зазначено, що він є командувачем усіх повстанських військ Півдня України. Показував і Залізний хрест за Зимовий похід, яким, мовляв, українська влада нагородила його за участь у Визвольній боротьбі.

Розрахунок чекістів виправдався: журнал справляв враження документа, що ніби підтверджував справжність місії Трохименка як емісара Повстансько-партизанського штабу Юрка Тютюнника. Єдиний, хто здивувався, що Трохименко під час першої ж зустрічі кинувся показувати журнал зі світлинами діячів УНР, був підпільник Юрій Дроботковський. Та належного висновку він не зробив, ще й зопалу відрекомендував провокатора як командувача Чорноморської повстанської групи підпільникам Федорові Ілленку та Гонті-Воїнову. Олександр Воїнов, у свою чергу, звів Трохименка з криворізьким отаманом Лютим (Ялисеєм Черевиком), а той – зі Здобудь-Волею і Василем Шклярем-Сірком, які знали Трохименка як працівника Повстансько-партизанського штабу. З Чорним Вороном зрадника познайомив Ялисей Черевик. Так сексот гадюкою вліз в українське підпілля.

Чи не всім підпільникам перевертень показував журнал. І ніхто не сказав: “Журнал – це цікаво. Але де ж ваші, пане-товаришу, документи, уповноваження з підписами Петлюри чи Тютюнника?”

У середині липня 1922 року провокатор показав журнал і Чорному Воронові під час знайомства в Москалівці, в хаті кравця Петра Васильо-

вича Жицького, де “командуючого” поселив Ялисей Лютий. Похвалився зрадник і Залізним хрестом. Це “возымело свое обычное действие” [1, арк. 6].

Говорили до вечора. Зрадівши, що налагоджено зв'язок з еміграційним центром, Чорний Ворон багато що виказав у той день. Розповів, що німецькі колонії за Кривим Рогом очолює німець Роберт, а в районі Нового Буга працює вчитель Ляшенко, який має зв'язок з Ілленком і одеською організацією. Ляшенко живе в Березівці. Ближче до Миколаєва – район відповідальності полковника Здобудь-Волі. У нього є друкарня. Ось так отамани розкривали таємниці, ставлячи під загрозу життя своїх найближчих співпрацівників!

Упродовж дня багато що розповів Трохименку Черненко, зокрема сказав, що через переслідування 30-м кавалерійським полком усі живуть у степу, а сам він переховується неподалік станції Кодима. Повідомив і про те, що “в село Устинівку нещодавно приїжджав із Бобринця Ревтрибунал – судити селян за те, що переховували козаків. Слідчий Жуков звільнив двох і попрохав [їх] зв'язати його з Черненком” [1, арк. 7].

Про цього Жукова Чорний Ворон свого часу сказав: “Нічого, що Жуков (із Бобринецького ЧК – колишній поручник) душить селян, так потрібно для загальної справи” [2, арк. 75].

Надвечір відбулася ширша нарада. В ній, окрім “командувача Гамалія” та Чорного Ворона, взяли участь отамани Лютий, Сергій Клепач та Степан Бондаренко, старшина Корній Манько, Йосип Коваль із с. Верблюжки, молодший командир загонів отамана Іванова, Лютого і Чорного Ворона, Іван із Марківки, охоронець Чорного Ворона та Олександр Іванович Хайлюк – козак отамана Лютого, завербований ЧК ще у квітні 1921 року.

Підпільники поінформували один одного про справи – кого ліквідували, кого треба знищити, кого з підпільників арештувала ЧК. Лютий віддав наказ прибрати дружину вбитого ним (чекіста) Кузнецова, “осведомительницю” Євдокію Петрівну Романенко з хутора Новий Олександрів. Чорний Ворон сказав, що позбавив життя амністованого повстанця Василя Васюту. Показав відібрані в нього документи Криворізької ЧК. Виявилось, що невдахи направили для секретної роботи, “дабы искупить свою вину”. Чорний Ворон наказав загнати на той світ ще кількох колишніх членів організації та комуністів. Розповів, що у Варварівці з відома церковної ради він інсценізував наліт і забрав церковні цінності – щоб не вилучили більшовики. Сховав їх у Варварівці [1, арк. 7].

Повідомлення отаманів непомітно перетворилися на рапорт “командувачу Чорноморської повстанської групи”. Врешті керівники підпільних організацій заявили, що визнають керівництво Гамалія і “відтепер виконуватимуть усі його накази”. Попрохали дозволу “сісти на коні”, тобто вказати час оголошення повстання, “а то само може прорватися, так уже накіпіло”. Так сказав один із козаків. Але Гамалій “суворо заборонив сепаратні виступи, які можуть погубити справу” [1, арк. 7].

– Час повстання, – сказав він, – буде визначено на загальному з’їзді.

Підпільники попросили, щоб “командувач” у наказі чітко визначив райони їхньої відповідальності, залишивши без змін адміністративний поділ. Погодилися на тому, що “5-та Миколаївська дивізія” Чорного Ворона відповідає за Кривий Ріг, німецькі колонії до Дніпра і Херсона та район Миколаєва, Ольвіополя, Березівки та ст. Долинської, а “4-та Олександрійська дивізія” Лютого-Черевика бере відповідальність за П’ятихатки – Дніпровське, район уздовж Дніпра до лінії Кривий Ріг та Долинську залізну дорогу до ст. Медерове.

Черненко дав Гамалії дві явки.

Загальне враження Трохименко і Терещенко сформулювали у звіті так: “Организация возстания почти закончилась – ждут сигнала (...). Характерно отметить, что фигурирующие в деле лица изверились в закордонном центре, связи с ним не имеют и от него не зависят” [1, арк. 4, 10].

17 серпня 1922 р. до Товстої могили, що неподалік Варварівки, потяглися повстанці – хто на возах, хто верхи. Прибули Василь Шкляр (Сірко), Чорний Ворон (Черненко), Лютий (Ялисей Черевик), Степан Бондаренко, Іван Філоненко, Сергій Клепач, Йосип Коваль, Корній Манько, Олександр Воїнов-Гонта, Яремчук, Йосип Стулій, кубанець Кость Блоха (Здобудь-Воля), якийсь врангелівець (насправді чекіст) і кілька старих козаків.

Усі були в передчутті війни. Післяжнивна пора – надзвичайно сприятливий час для повстання, адже врожай, попри голод в Україні, окупаційна влада забирала на потреби російського народу і його каральних інституцій. Чорний Ворон активні дії вже почав: посадивши на коней 160 козаків, розгромив Березівський та Антонівський виконкоми. Це був приклад для інших.

Але треба ще було визначитися у ставленні до “Генерального штабу полковника” Гамалія. Тут думки розділилися. Зокрема, Василь Шкляр-Сірко відмовився йому підкоритися, бо в Гамалія “немає мандату з-за

*Кость Блоха (Здобудь-Воля)
з дружиною. З оригіналу*

Коваль і провів їх у соняшники. Трохименко-Гамалій побачив 4 підводи, 15 коней та близько тридцяти людей. Його “всі зустріли радісно, особливо Здобудь-Воля, котрий не бачив його 2 роки” [1, арк. 97].

Радіючи, що справа стає на твердий ґрунт, Лютий-Черевик послав одного козака в село за горілкою, а двох – за кавунами.

Коли на наказ Здобудь-Волі козаки відійшли убік, отамани почали розпитувати Гамалія про стан справ – ситуацію за кордоном, про Вищу отаманську раду, яка направила до них Гамалія, про Чорноморську групу, яку він очолював (обидві організації фіктивні, створені чекістами. – Ред.). На всі питання він “давав вичерпні відповіді” [1, арк. 97].

Після цього Василь Шкляр сказав, що відтепер він не втручатиметься до військових справ, а продовжуватиме бути “Начальником цивільної влади”. І пообіцяв у всьому радитися з Трохименком. І, якщо буде необхідно, підпорядкуватися йому [1, арк. 97 – 97 зв.].

кордону”. Але більшість отаманів висловилися за підпорядкування, бо “нікого не хочуть знати з-за кордону” [Т. 3, арк. 97]. Таке було розчарування еміграційним центром, що кинув козацтво напризволяще!

У дискусію зі Шклярем вступив Здобудь-Воля, “який дуже добре знав” Гамалія-Трохименка. Красномовний кубанець знайшов аргументи й переконав товариша підпорядкуватися. Нарешті отамани вирішили вислати за “командувачем” коней – треба ж його послухати. Запросити його доручили Гонті [1, арк. 97 – 97 зв.].

Дорогою Гонта розповів Гамалію про цю нараду, сказав, що Сірко-Шкляр заявив, що відмовляється підпорядкуватися новому командувачу, бо той немає мандата з-за кордону, але інші сказали, що підпорядкуються.

Коли під'їхали до озера, що біля зруйнованої економії Вольського, Гонта тричі вистрілив. На цей знак з'явився Йосип

Шкляр вирішив підпорядкуватися, коли впізнав Трохименка. Він бачив його в Тарнові в Повстансько-партизанському штабі під час відправлення до України емісарів, в тому числі і його, Шкляра.

У товариській розмові час спливав непомітно. Хтось більше слухав, хтось ділився враженнями чи успіхами. Начальник штабу Чорного Ворона Здобудь-Воля поспішив похвалитися, що це він посадив “на коні два загони по 80 чоловік кожний”. Успішними операціями в Березівці та Антонівці керував Чорний Ворон, а план складав і вів розвідку він, Здобудь-Воля [1, арк. 97 зв.].

Бачачи до себе повну довіру з боку кубанця, Гамалій призначив його ще й “начальником штабу дивізії Лютого”, а отаманам наказав терміново доповісти, “які сили на селах, у кожному окремо, з назвою села та інформацією, хто стоїть на чолі, скільки зброї і які явочні квартири” [1, арк. 97 зв.].

Відповідаючи на питання “командувача”, Чорний Ворон запевнив, що “за 3 – 4 дні може посадити [на коней] 400 чоловік” [2, арк. 51 зв.].

Воїнов-Гонта і Гамалій почали лаштуватися в дорогу. У цей час до отаманів підійшов хлібороб і повідомив, що на хутір біля с. Бокове приїхало 8 міліціонерів і що селяни збираються напасти на них та вже вислали розвідку.

Коли Трохименко і Гонта скочили верхи, підійшла група чоловіків. Запитали, коли ж нарешті пролунає наказ почати повстання.

– Скоро, – бадьоро відповів провокатор і торкнув коня.

Чекісти безупинно плели своє павутиння. Активно розробляли й агентурну справу №140 3-го цивільного району Південно-Східного фронту. Серед їхніх секретних співробітників були й інші колишні підпільники. Двоє з них, Василь Балло та Олексій Лисенко, щоправда, перебували на грані провалу. Адже 24 серпня з тюрми Криворізького ГПУ втекло троє арештованих повстанців – Гаврило Попович, Павло Терещенко і Костянтин Балло, родич Василя Балло. Втікачі знали або могли знати, що друзі зрадили.

Василя Балло чекісти поспішили “зняти з роботи”, а от сексота Лисенка не встигли, і він, не відаючи про можливий провал, пішов на завдання. Запроданець прагнув зустрічі з Чорним Вороном. Розмова мала відбутися в хаті козака Захара Довганя.

Щоб попередити Лисенка, чекісти скерували в район Варварівки колишнього члена “Кутської Петлюрівської організації” Івана Щербака [1, арк. 114] – товстуна з вусиками і маленькими вухками. Він мав “пройтися по старих зв'язках”, з'ясувати ситуацію.

Варварівка віддавна була войовничим селом. У 1918 – 1919 рр. вона дала хмару козаків до війська Матвія Григор'єва, 1920-го – до Степової дивізії Костя Блакитного, а 1921-го всіляко допомагала отаманам Іванову та Лютому. За це окупанти називали село “бандітські настрояним”.

У Варварівці Івана Щербака знали як повстанця, тож не було причин од нього щось приховувати. Через удову колишнього побратима зрадник швидко вийшов на козаків, що жили в очереті на березі річки. Отаманом бойової групи з десяти чоловік був Корній Манько, ще недавно старшина Запорозької дивізії Армії УНР. Разом з ним переховувався Сергій Клепач. Упізнав сексот і Йосипа Стулія та Сукача. Інших не знав.

Щербак довідався, що “отаман 3-ї Задніпрянської дивізії” Гамалій наказав партизанам гуртуватися, але “нічого не починати до окремого розпорядження”.

Розмовляючи з партизанами, сексот встановив, що Чорний Ворон очолює загін у 20 – 25 чоловік, який базується на хуторах між Казанкою і Новим Бугом. Саме туди ГПУ скерувало Олексія Лисенка. Звідти він збирався йти до якихось дівчат (очевидно, до сестер Калькус і Галі Ласкавої, які переховувалися в Тернах, за 5 верст від ст. Радушної). Туди з Варварівки вирушило й троє козаків. Мета – приєднатися до Чорного Ворона.

За час перебування у Варварівці Щербак уперше побачив Костянтина Здобудь-Волю. Сексотові сказали, що він колишній полковник української армії.

До Криворізького ГПУ Щербак повернувся живим-здоровим. Отримав нове завдання – зв'язатися з дружиною Василя Шкляра і розпитати про чоловіка. А повітовій міліції начальство наказало кинути в район залізничної станції Радушної 20 кавалеристів з метою розбити відділ Чорного Ворона, який повинен там ось-ось з'явитися.

І справді, загін Чорного Ворона невдовзі вигулькнув неподалік ст. Радушної з боку хутора Широчанського. Заскочивши на хутір Роденка, козаки ліквідували уповноваженого повітового відділення ГПУ Антипова. Пройшовши хутір Калашникова, попрямували через Веселотернівську волость на північний захід.

Даремно міліціонери кружляли в пошуках “банди” біля станції Радушної. Воронівці вже заскочили на Петриківські хутори і відправили чортам на обід “осведомителя” ГПУ Ляміна. Виходить, що в Чорного Ворона були свої люди в ЧК, які й інформували отамана про сексотів.

Тим часом Олексій Лисенко розшукав Захара Довгаля (Довганя) на хуторі Григорівка, що за 10 верст південніше Нового Буга. Здібав тут і

брата господаря – Федора, який у Новому Бузі тримав бакалійну крамницю. За словами Федора, він в організації вже три роки і у своїй хаті приймає Чорного Ворона...

Увечері до Захара зайшли козак Іван Пшеничний (“років 23-х”) з хутора Григорівки і зв’язковий Зінченко, що повернувся зі ст. Бобринської, куди їздив для встановлення зв’язку. Тієї ж ночі до Захара заїхали Чорний Ворон і Йосип Коваль. Отаман сказав, що Шкляру-Сірку необхідно підшукати нове місце, оскільки його перебування в Каховці стало небезпечним. Сексот Лисенко запропонував свій дім або хату Івана Жовтого на хуторі Каплунів. Платон Черненко погодився.

Наступного дня приїхав учитель із Нового Буга Задніпровський, молода людина двадцяти трьох років. Опівдні всі зібрались на нараду. Отаман призначив Захара Довгаля старшим організатором. Іншим (окрім Івана Пшеничного) доручив підбирати людей до загону. Так сексот Олексій Лисенко отримав право вербувати до відділу Чорного Ворона козаків.

Після наради Чорний Ворон, Йосип Коваль, Зінченко та Лисенко на гарбі рушили в бік Дмитрівки. Назустріч їм уже йшов старшого віку селянин Федоренко. Лисенко визначив його як господаря явки.

Чорний Ворон з Федоренком відійшли вбік порадитися. Сексот, хоч і нашорошував свої вуха, нічого не почув.

Розмову перервали червоні кавалеристи.

Тікали на гарбі. Більшовики, стріляючи, взялися їх переслідувати. Чорний Ворон наказав Лисенку зіскочити в кущі й спробувати втекти. На питання сексота про місце наступної зустрічі отаман запропонував хутір Бабенків Херсонського повіту. “Губотдел полагает, что бандиты догадались о Лысенко”, – такий висновок зробили чекісти [1, арк. 115].

Партизанам вдалося зникнути. Показав хвіст і сексот. На хуторі Бабенків він знайшов групу козаків під командою колишнього коменданта загону Свища Федора Довбенка, що втік з-під арешту Херсонського повітового відділення ГПУ. “З розмов Лисенко встановив, що в організації беруть участь обидва брати Бабенки – Павло і Михайло” [1, арк. 115 зв. – 116].

Очікуючи Чорного Ворона, Лисенко пробув серед козаків три дні. За цей час з’їздив з ними на хутір Сердюка (6 верст на схід), де взяв участь у розмові з Тимошенком (господарем хутора, що за 2 версти звідти) – в нього партизани переховувалися декілька місяців. Нарешті Лисенку заявили, що він може знайти Чорного Ворона на хуторі Грипасів неподалік ст. Радушної. Туди й вирушив провокатор.

Чорний Ворон справді перебував у Грипасів. Він повідомив, що із Севастополя до Румунії на катері виїхали за інструкціями три посланці. Прізвища їх не назвав, а Лисенко, хоч як і кортіло запитати, промовчав, щоб не викликати підозри. Відповідь із-за кордону очікується до 16 вересня за ст. ст.

Повідав отаман також, що Здобудь-Воля має портрет і золотий хрест від Петлюри та наказ підняти повстання.

Чому отаман плів цю нісенітницю?

Підозрював, що розмовляє із сексотом?

Чорний Ворон повідомив, що на одному заводі в Миколаєві до виступу підготовлено 350 чоловік. Окрім цього, повстання підтримають 300 німців-колоністів. Взагалі до війни готові 1500 – 2000 чоловік.

Отаман сказав, що Лисенко підпорядковуватиметься йому та Йосипу Ковалю і Сірку, “який є політичним керівником”. Перепусткою для посланців Черненка до Лисенка буде табакерка з компасом на кришці [1, арк. 116].

Від Ковалю Лисенко почув, що нібито в Єлисаветграді відбувся з'їзд за участю Кібця, Клепача, Сірка, Здобудь-Волі, Черненка, Ковалю, Довбенка, отамана з Київщини Толстого. “На з'їзді Черненко, Довбенко, Здобудь-Воля були вибрані керівниками з військової частини, а з політичної – Сірко. З'їзд проходив у будинку якоїсь німкені. “В розмові Черненко прохопився, що він послав свого брата [Олександра] для зв'язку до Маслака у Крим”, – фіксували чекісти [1, арк. 116].

Що зі сказаного було правдою, а що вигадкою – важко сказати. Але відомо, що Кібець взяти участь у з'їзді не міг, бо вже загинув, хіба якийсь чекіст вдавав із себе отамана Кібця-Бондаренка, а інший провокатор видавав себе за “отамана Толстого”, якого взагалі не існувало. Не чули про цей з'їзд і елисаветградські чекісти. У звіті вони зазначили, що “повідомлення про з'їзд перевіряється” [1, арк. 116].

На тому і розсталися. Чорний Ворон, пообіцявши зв'язатися з Лисенком, вирушив на Братолубівку, а сексот подався до ГПУ звітувати. Там, напевно, зраділи, що він живий, і попередили про небезпеку. Дали й нове доручення – тісніше зв'язатися з підпільною організацією, спробувати отримати якийсь документ і підготувати ґрунт для влиття туди ще одного “секретново сотрудніка”.

Не дочекавшись в умовленому місці посланця від Чорного Ворона, Лисенко пішов до Р. І. Міхельсона (очевидно, Роберта Івановича). На питання, де Сірко, Міхельсон відповів, що той вирушив в Одесу, бо прочитав у газетах, що там арештовано Гулого-Гуленка. Сірко хотів дізнатися, чи через цей арешт не провалено одеську організацію.

Лисенко намагався випитати, хто керує підпіллям у Гурівці. Міхельсон сказав, що має зв'язки з Гурівкою, і “дав адресу “фігуруючого” в селі Яшки з Бузулука, який виявився жителем Посадо-Шаранівки Ново-Миколаївської волості Яковом Густавовичем”. Паролем до нього було слово “ніс”. “Окрім цього, – зазначали чекісти, – Міхельсон дав Лисенку записку на отримання від Якова Густавовича звіту про роботу. На пропозицію Лисенка влити надійну людину в організацію [Міхельсон] погодився, запропонувавши прислати [цю людину] до нього” [1, арк. 116].

Сексот дуже хотів отримати від Якова Густавовича звіт про роботу, зібрати збори і “провести на них” в організацію колегу-чекіста та влаштувати йому відрядження до Міхельсона від імені зборів.

Не дрімав і провокатор Щербак. Він хоч і не зв'язався з дружиною Василя Шкляра, зате у Варварівці здивався з Чорним Вороном. Той уже нібито переговорив про Щербака із Сірком. Сказавши, що Сірко добре характеризував Щербака, отаман запропонував йому взяти на себе вербування людей у районі Софіївки, а Щербак попросив видати йому наказ і мандат. Черненко пообіцяв, що за кілька днів на нього вийде посланець із документами.

– Якщо кур'єр не з'явиться, – сказав він, – то за два тижні навідайтеся до Варварівки.

29 вересня 1922 року у Звенигородці на інспірованій чекістами нараді були арештовані отамани Ларіон Загородній, Денис Гупало і Мефодій Голик-Залізник та їхні козаки Олексій Добровольський, Тимофій Компанієць, Василь Ткаченко. За інших обставин потрапили до рук чекістів полковник Здобудь-Воля та підпільник його мережі тридцятилітній агроном Іван Якович Ляшенко з Піщаного Броду Одеської губернії, який надавав підпільникам свою квартиру в селі Березівці для перепочинку та зустрічей з довіреними людьми. Всі вони опинилися в Лук'янівській в'язниці міста Києва.

“Ликвидация атаманов банд Степной группы в силу ряда объективных причин не была произведена так успешно, как ликвидация лесной группы, – зазначали чекісти. – Ряд лиц, главарей организации, – Черненко (Черный Ворон), Лютый (Черевик), Филоненко не были пойманы”.

Наприкінці осені 1922 року чекісти вдарили по підпільній організації Герасима Нестеренка-Орла. Було арештовано понад 648 осіб. Щоб не розсекречувати своїх агентів, чекісти затримали й провокаторів – Петра Трохименка-Гамалія, Юхима Терещенка-Завірюху, Василя Балло, Івана Щербака, Олексія Лисенка та Олександра Хайлюка. Зрадниц-

ки і у в'язниці продовжували юдину роботу, прикидаючись “братами по нещастю” та прислухаючись до розмов людей, яких прирекли на смерть.

Масові провали змусили отаманів, що перебували на волі, замислитися, хто ж підвів їх під дурного хату. 6 листопада Чорний Ворон висловив упевненість, що арешти “були проведені за вказівками Гамалія, який працює на користь Соввласті” [1, арк. 134].

Пізнє прозоріння!

Та й запідозривши Гамалія, Чорний Ворон виявляв довіру до інших сексотів.

Так, секретний агент ГПУ Іван Щербак доповідав начальству, що 22 жовтня у Варварівці на квартирі Івана Філоненка він зустрівся з Чорним Вороном, Корнієм Маньком, Сукачем, Стулієм і Ковалем. Йосип Коваль та Лука Сукач були поранені, а отаман і Йосип Стулій хворі.

Чорний Ворон висловив Щербакові тривогу про долю Лютого, який перебував у Єлисаветграді, адже арештовані Степан Бондаренко та Олександр Воїнов-Гонта могли на слідстві видати його.

Щербак переховувався з підпільниками до 27 жовтня, і не лише у Варварівці, а й на хуторі Луганка в Коломійця та Чигиринця. На цих явках підпільники сподівались здибатися з Лютим та Шклярем-Сірком. Не дочекавшись, Чорний Ворон відпустив Щербака. Той пообіцяв з'явитися через тиждень.

Отримавши від сексота інформацію, де перебуває Чорний Ворон та його найближче оточення, чекісти вирішили “взять бандитів”, але “нарочний” розминувся із загоном, який діяв у північній частині повіту. Операція не вдалася.

6 листопада у Варварівці сексот Щербак знову зустрівся з Чорним Вороном, Іваном Філоненком та Корнієм Маньком. Отут і почув Щербак від отамана про зрадника Гамалія-Трохименка. У звіті ГПУ 8 листопада Щербак зауважив, що Чорний Ворон не знає, що робити. Але з листа, який отаман передав через нього своїй коханій, видно, що він має намір виїхати з району, де його обклали засідками. Очевидно, Чорний Ворон вирішив емігрувати.

Його подруга на прізвище Кострюченкова жила в Гданцевці – в передмісті Кривого Рогу.

На початку листа Платон Черненко зазначив, що Іван Щербак є зв'язковим. Просив вірити йому та прийняти на день-два у себе. Але попередив, що лист запечатаний сургучем, на якому має бути відтиск його пальця. Це, мовляв, гарантія, що він справжній, а не підроблений.

Платон просив жінку повідомити, що діється у Кривому Розі. А ще виявив бажання зустрітися з нею, найкраще на Глиняному хуторі у Фросі, колись Савченкової.

Він пише, що скоро звідси поїде “і тоді нам вже скоро не зустрітись” [1, арк. 135]. Якщо не можеш прибути на Глиняний, писав він, скажи, куди приїхати мені, я приїду, побудемо разом хоч би з тиждень, але таки краще зустрітись у Фросі.

Цей лист сексот приніс до ГПУ. Його розкрили, передрукували. Копія, що збереглася у справі, написана російською мовою. “Ну в общем, – писав отаман, – если у тебя в душе не погасло, то ты все это сделаешь, ибо для тебя, “Мурка”, более все доступно, чем мне (...). Да, Мурка, предупреждаю тебя за тех панночек, что служили в АРЕ, одна их них, та, маленькая, попалась, так что нужно быть осторожней (...). Вот только думаю, на чем ты приедешь, послал бы я свои [коні], да и сам остался пешим. Ну там с этим дядей Иваном поговоришь (тобто Щербак. – Ред.). Прошу тебя быть осторожней, ибо на нас везде и всюду расставлены ловушки (...). Пока, дитятко, до свидания, жду встречи или скорого ответа. Тоня. Привіт Ганзі и всім, хто нас привітае. Тоня. Октябрия 24 – 1922” [1, арк. 135].

Тоня – це від імені Платон.

Чекісти запечатали конверт сургучем, і зрадник поніс його адресатові. У справі збереглася копія відповіді. “Дорогой Тоня! – писала жінка. – Хорошего тебе ничего не могу написать. Я несчастна, что зависю от родных. Одно мое желание видеть тебя (...). Не думай, что я и чувства мои изменились, я в могилу с ними уйду (...). Умоляю: брось, я буду одна из счастливых. О милый, как мне тяжело, жить не хочется, очень часто витают дурные мысли, умоляю, начинай жить другою жизнью. Как мне хочется все сказать, но лист маленький. Пока, до свидания, всего хорошего, остаюсь несчастная твоя Мурка. Верно: Уполномоченный 1-й группы К.-р (Тартаковский) (підпис)” [1, арк. 135.]

Навряд чи отримав Платон Петрович Черненко відповідь, бо вже 13 листопада Іван Щербак привів у Варварівку чекістів. “Для изъятия Черненко и других, – назначав ворог, – вслед за Щербаком отправился отряд милиции в 10 всадников и 6 сотрудников Уездотделения (тобто ГПУ. – Ред.). 13 ноября по донесению нарочного Черненко и Филоненко были обнаружены в хате в с. Варваровке и хата была окружена. Черненко и Филоненко открыли по отряду стрельбу, которая продолжалась полтора часа. С другой стороны население со всех сторон обстреливало наш отряд, в результате чего отряд в панике разбежался. Пользуясь темнотою, Черненко и Филоненко скрылись, а отряд отступил. 13 ноя-

бря выслан дополнительный отряд из 15 всадников с уполномоченным Орловым для изъятия заложников института “ответчиков” района обстрела. Производится тщательное расследование. Связь с Черненко, Филоненко и другими не утеряна. Сексоты не проявлены. Разработка продолжается. Вопрос о репрессии к виновным сегодня обсужден на закрытом заседании Губвоенсовета, при чем поставлено немедленно выслать Правомочную пятерку под Председательством тов. Абрамова для суда над ответчиками, не принявшими мер в отношении лиц, обстрелявших наш отряд, и вообще установления твердого режима...” [1, арк. 134 – 134 зв.].

А ось меморандум Катеринославського губернського відділу ГПУ: “11/ХІІ – 22 г. в с. Варваровка произошла перестрелка между сотрудниками Криворожского У[ездного] отделения ГПУ и бандитами – активистами Черненко (Черного Ворона), Манько Корнеем, Филоненком Иваном и др., но в виду создавшихся обстоятельств, как-то отсутствие боеспособности и недисциплинированность отряда милиции, находящегося в распоряжении сотрудников ГПУ, а также обстрела жителями того же села отряда, вышепоименованным бандитам удалось скрыться, причем, по агентурным сведениям, Черненко в перестрелке был тяжело ранен” [1, арк. 156].

Отак запекло українські хлібороби продовжували боротьбу проти російських окупантів! І це у грудні 1922 року!

І все ж червоне кільце стискалося.

19 грудня чекісти дістали агентурні дані, що через Варварівку того дня будуть проїжджати Іван Філоненко та Корній Манько. Було вислано 10 кавалеристів. При затриманні козаки “оказали вооруженное сопротивление”. Вони тяжко поранили в руку помічника командира взводу 8-го ескадрону Руднева, вбили коня, ще одного поранили. Та це був останній їхній бій – Філоненко і Манько “были изрублены” командиром взвода [1, арк. 117, 157]. Смерть від шабель – найдостойніша смерть. Її і прийняли друзі-запорожці – донедавна ще старшини Запорозької дивізії Армії УНР.

У Меморандумі №8 Катеринославського губернського відділу ГПУ від 28 грудня 1922 р. (серія КРО) зазначено, що з показів Степана Бондаренка з'ясувалося, що в Катеринославі мешкає брат “бандита активіста” загону Чорного Ворона Йосипа Стулія – Пилип. Пилипа одразу “конспіративно ізняли”. Чекісти дали йому “гарантії” і привезли в його рідний хутір Баранівський, щоб він, так би мовити, провідав своїх рідних, серед них і брата Йосипа, який весь час перебував з Чорним Воро-

ном і Лютим. У такий спосіб чекісти намагалися вполювати отаманів. У селі Петрове вже чекав розпоряджень відділ Криворізького ГПУ.

Через зраду Івана Щербака був арештований і старшина Чорного Ворона Йосип Коваль із Верблужки – він, поранений на інспірованому чекістами з'їзді отаманів у Єлисаветграді, лікувався у Варварівці. Йосип Коваль був свого часу учасником успішного нальоту на ст. Куцівку,

Михайло Григорович Черевик, агроном із села Водяне, учасник збройного підпілля 1920-х років, очевидно родич отамана Ялисея Лютого-Черевика. З оригіналу

під час якого разом з товаришами зварив співробітників ГПУ в котлі. Наприкінці січня, можливо 26 січня, його перевозили до Катеринославського губернського відділу ГПУ. На станції Кривий Ріг, під час транспортування, він і помер – може, хтось із товаришів зварених чекістів добив його.

Арештували і пораненого Луку Сукача, якого Щербак бачив у Варварівці.

Бойовий хлопець був Лука! Брав участь у диверсіях на залізниці Кривий Ріг – Нікополь та в нападі на автомобіль “секретаря ВУЦИК т. Ермощенко”.

Справу “Заповіт-Щириє” було закрито 12 грудня 1923 року. Зробив це помічник уповноваженого контррозвідувального відділу ГПУ УСССР Кальмов. Аргументував він своє рішення тим, що “організацію вже ліквідовано”, відтак уже в ній немає потреби.

Серед документів справи так і не виявилось повідомлення про загибель Чорного Ворона та Ялисея Лютого. Ялисею Лютому-Черевику вдалося легалізуватися в Харкові. Про це писав у своєму спогаді Федір Пестушко – молодший брат отамана Костя Блакитного.

Напевно, поталанило вберегти своє життя й Чорному Воронові.

Джерела

¹ Галузевий державний архів СБУ. – Арх. 1136. – Спр. 446/7971. – Т. 3.

² Галузевий державний архів СБУ. – Арх. 1136. – Спр. 446/7971. – Т. 4.

Віктор Чекірда. 1923 р.

Чорний Ворон з Поділля

Скільки було повстанців у Чорного Ворона? Стільки, скільки потрібно: треба двоє – було двоє, треба десять – буде десять, потрібно півсотні – зголоситься і п'ятдесят. Загалом до сотні козаків міг зібрати подільський отаман. Наскакував на більшовиків і знову розпускав хлопців по хатах – своїх та чужих. А ворог мотався околицями, шукаючи тих, хто завдав йому несподіваного й болючого удару.

Справжнє його ім'я Віктор Чекірда. Народився він 11 листопада 1894 року в родині селян Оникія та Єфросинії Чекірду в селі Іванківці Проскурівського повіту Подільської губернії (тепер околиця міста Хмельницького). Дитячі роки провів у рідному селі. Після цього два роки жив у Проскурові у свого дядька, який служив у казначействі старшим бухгалтером.

Освіту Віктор здобував у Проскурівській міській школі, шість класів якої закінчив 1911 року. 1913-го здав екстерном екзамен у реальній школі ще за два роки. Саме дядько і підготував небожа до іспиту на атестат зрілості.

Після цього Віктор влаштувався урядовцем у казенній палаті Кам'янця-Подільського. Напевно, й тут сприяв рідний дядько – на жаль, ім'я його не збереглося.

На початку 1915 року Віктора Чекірду мобілізували до війська. “В 1915 році скінчив Першу Київську школу прапорщиків, після чого увесь час був на фронті аж до Революції 1917 року” [2, арк. 3].

Однією з ознак революції була українізація російських частин. У ній і взяв активну участь Віктор Чекірда. Відтак в українській армії хорунжий Чекірда був від початку її створення. Пройшов з нею всі кампанії. Брав участь у Першому зимовому поході Армії УНР під проводом Михайла Омеляновича-Павленка. У лавах українського війська “до останнього менту борюся за самостійність Батьківщини” [2, арк. 3].

Коли в жовтні 1920 р. внаслідок преліминарного мирного договору в Ризі між поляками та росіянами протибільшовицький фронт завмер на Поділлі, Віктор Чекірда перебував у заплілі червоних. Не дочекавшись визволення свого терену рідною армією, він перейшов кордон та проінформував українське командування про дислокацію більшовицьких частин. Робив це неодноразово. Виконав і доручення командування передати особисто в руки секретний пакет комдиву 41-ї советської дивізії Володимирі Стойкіну, який мав таємні зносини зі штабом української армії. Про цю небезпечну місію Віктор Чекірда детально розповів у своєму спогаді “З недавнього минулого” [3, арк. 37 – 37 зв.].

Перемир'я для української армії мало катастрофічні наслідки: червоні підтягнули ешелони солдатні із внутрішньої Росії й 11 листопада перейшли в рішучий наступ, відкинувши Петлюру за Збруч.

Віктор Чекірда до Польщі не пішов. Перебувши зиму на нелегальному становищі, навесні, а може, й улітку 1921 року він встановив зв'язок з Повстансько-партизанським штабом генерала-хорунжого Юрка Тюнника, який готував повстання в Україні.

Легалізувався Віктор під вигаданим прізвищем на посаді заступника заготівельного відділу в Томашполі Ямпільського повіту. Але, відчувши, що за ним стежать, мусив тікати. Ще раз змінивши прізвище, влаштувався “начальником міліції на 4 волості” [2, арк. 3]. Та й тут він не закріпився – після двох місяців служби довелося знову рятуватися втечею. Роздобувши документи на нове прізвище, знайшов роботу на цукроварні.

Його козаки збиралися лише на акції. Нальоти здійснювали найбільшого вночі, атакували переважно “ріжні чека” [2, арк. 3 зв.], нещадно нищили живу силу ворога, документацію, майно, випускали політв'язнів. Удень отаман знову ставав “совслужачім”.

Налагодивши службові стосунки з директорами цукроварних заводів, переважно поляками, перезнайомився з командирами більшовицьких частин, які стояли гарнізонами в цукроварнях. Проводячи з ними дозвілля, діставав цінну інформацію. Червоні й не здогадувалися, що гарний з лиця, смагливий юнак і є отим грізним Чорним Вороном, за голову якого вони обіцяли “велику нагороду” [2, арк. 3 зв.].

1921 року (очевидно, напередодні зими) Віктор Чекірда приїхав до Польщі зі звітом до українського командування. Перезимувавши в таборі в Каліші, повернувся на окуповану Батьківщину...

Раптом в одну неділю в снігах почулося:

– Здоров, куркуль, давай жрать!

Чекірда ледь устиг скочити на горище.

Це були “сєверніє братья”.

Отаман добре чув, як непрохані гості “замовляли” собі мед, сметану, вареники, курятину... Казали, що невдовзі сюди прийде їхній командир.

Господар присягався, що сметани немає.

– Кантрревалюція?! – гаркнуло знизу. – А ето відіш?!

І кацапило показав нагайку.

– Але господин... товаріщ... барин, чи як там вас?! – намагалася спечатитися господиня.

Побоюючись обшуку, Віктор виліз на бантину, а з неї глибоко пірнув у сіно. За хвилику почув, що хтось обережно ходить по горищу. То була Марися – наймолодша, чотирнадцятилітня, дочка господаря. Як кішка, вилізла вона на бантину і звідти звернулася до отамана:

– Ой, пане Чорний Ворон, нате вам кусок хліба і сала, бо обідать ледве прийдеться сьогодні. Біда! Сьогодні в нашім селі став на дньовку карбаталіон. У нас командир якийсь... Мамка побігли до Софронової Явдошки за сметаною, бо хотіли бити “за контрреволюцію”...

Від дівчини Чорний Ворон довідався, що каральний батальйон вирушає в путь завтра вранці – йде в дальнє (20 верст!) село, яке відмовилося здавати продподаток. У тому селі й забили червоноармієця.

Скоромовкою поінформувавши отамана, Марися набрала з мішка гороху й понесла до хати.

– А татко полізуть на горище по тютюн, то й усе розкажуть, – на прощанні сказала вона.

Справді, невдовзі виліз на горище й господар. Оповів те саме, що й метка дівчина. Отаман дав йому завдання переказати хлопцям, які ховалися в сусідній хаті, що він чекає їх о 8-й вечора в рові за цвинтарем.

Попрохав також послати зв'язкового до лісничого, де завжди гостював хтось із повстанців, і передати, щоб наполохали червоних у містечку, зробивши “нальот” на зсипний пункт.

Господар пішов, а Чорний Ворон витягнув з торби “Три мушкетери” Олександра Дюма... Читав, доки не заснув. Збудив його господар.

Надворі вже сутеніло. Дядько сказав, що з усіма завданнями впорався, і простягнув отаманові листа. У ньому повідомлялося, що до містечка приїхав секретар “ком'ячейкі” і що о 8-й вечора 15 козаків із двома “Люїсами” піднімуть стрілянину, а дядьки одночасно “нападуть

із мішками на зсипний пункт”. “Нехай кацапня трохи вгамується, хай дрижать, падлюки!” – так закінчувався лист [4, арк. 38 – 39 зв.].

Поки Чорний Ворон читав, дядько бідкався, що червоні поставили в нього п'ятеро коней, а один жеребець покусав тільну корову й тепер, певно, пропаде молоко. Жалівся, що москалі беруть у хаті все що бацать. “А я до того не звик”.

Казав селянин, що комісар дуже лаявся, коли довідався, що він відіслав в інше село своїх старших дочок.

Наприкінці короткої розмови домовилися, що господар повідомить, коли можна буде прошмигнути з горища у двір. О пів на восьму, після сигналу, Чорний Ворон наважився – і тінню промайнув через двір за клуню. Коли вже проходив повз хлів, двері прочинилися і Марися простягнула йому клунок.

– Це на вечеру, – стиха сказала вона і, засоромившись, причинила за собою двері...

За кілька хвилин Чорний Ворон уже був за городами. У цей час із боку містечка почулася стрілянина. Не прискорюючи ходи, він прямував до умовленого місця. Коли дійшов до рову, стиха свиснув і занімів в очікуванні відгуку.

З рову, прямо в нього під носом, почувся такий же тихий свист. Отаман зіскочив до товариства. Не було лише Скорого зі своїм “співмешканцем” – виявилося, що в хаті, де вони переховувалися, зупинився політрук, навколо ходила варта і непомітно вибратися було неможливо...

Почувся стукіт копит. Троє вершників промчались у бік містечка – червоні били на сполох.

Шукаючи зручного місця для засідки, повстанці пройшли ще з півверсти і знову залягли в рові. Стрілянина в містечку ставала гущішою. Серед рушничних пострілів вирізнялися впевненістю голоси “Кольтів”.

Було холодно, довкола розлігся густий туман. Сіяла мжичка. Та що поробиш – треба сидіти. Чекали на карбат, який мусив поспішати на згуки бою.

Неголосно оповідали про останні події. Один з повстанців розказував, як сьогодні “товарищ” ледь не кинув його замість сіна коням за драбину.

Отаман згадав про згорток Марисі й запропонував перекусити. Розгорнули. Знайшли чотири калачі й... дві гранати.

Чорний Ворон із вдячністю подумав про дівчину, яка, можливо, ще й досі мерзне в хліві – аби лише не потрапити червоним на очі.

Розламали калачі. Та їсти не довелося: хтось уже хляпав дорогою. Спливло кілька напружених хвилин. Над повстанцями повільно проплив силует. Один, другий... Це розвідка.

Коли передова стежа пройшла далі, отаман сказав, ні, скоріше подумав:

– Стріляти в голову колони... І розсуньтесь трохи.

Його мовчазну команду почули, бо розсунулися.

Минула ще хвилина напруженого чекання. Каральний батальйон “плив” у тумані тихо, мов мара. Було чути тільки чавкання болота і форкання коней. Та в коней дзеленчав інколи трензель. Ось з'явилися неясні силуети трьох вершників.

Стиснувши в руці Марисину гранату, отаман штовхнув ногою сусіда, мовляв, будь готовий. І враз із рову блиснуло п'ять рушниць. Потім освітив дорогу вибух гранати.

Бачила б Марися, що натворила...

“Мара місила на місці болото, кипіла, клетотіла. Щось душилося, хропіло” [4, арк. 38 – 39 зв.].

Хтось дико заволав:

– А-а-ай!!!

Карбат пішов урозтіч – аж земля гуділа. А вслід стріляло лише шість рушниць.

Перед повстанцями бився в судомах кінь, змушуючи їх підніматися над ровом...

“Нараз із боку цвинтаря почувся крик, стріли: цілий цвинтар ніби ожив вогниками” [4, арк. 38 – 39 зв.].

Отаман здивувався і припинив стріляти... А з більшовицької застави заторохкотів кулемет. Коли кулі заспівали зовсім поруч, повстанці зникли в рові. Бігли, нахилившись, досить довго, а вслід продовжував насміхатися кулемет.

Мокрі як хлющ дісталися повстанці містечка. Воно принишло, лише на зсипному пункті було весело: дядьки ділили продподаток.

– Помагай пан Біг, – привітався отаман, проходячи повз селянина, який накладав нашійники на коней, збираючись від'їжджати.

– Спасибі. А куди вас Бог провадить?

– Все одно.

– Так сідайте, я вас підвезу. Дорога тут усе згори – аж до нашого села. А там червоного духу нема.

Попрощавшись із товаришами, Чорний Ворон та його охоронець вместилися на підводу, а дядько, вйокнувши, почав збуджено оповідати:

– Забили секретаря ячєйки та ще якихось двох “товарищів”... А наших було видимо-невидимо – можна було ціле місто забрати в мішки – не те що зсипний пункт. Мабуть, сам Чорний Ворон був, але ніхто його не міг пізнати, бо темно ж. Він наказав розібрати лише зсипний пункт, і оце везу для шости господарів... Буде пшеничка на Паску.

Почувши слово “Паска”, козак, що оберігав отамана, із жалем згадав про калачі, які залишилися в рові.

– Та хай їм грець! – гукнув дядько. – Ось скоро приїдемо додому, то їстимемо вареники. Ми для вас дамо все що хочете, бо ми без вас ніщо. І сьогодні без вас булибисьмо нічого не зробили... Коли прокляті почули, що біля цвинтаря бомби рвуться, кинули кулемета і зникли – як корова язиком злизала. Ось я взяв від нього рукавицю, – дядько показав азбестову рукавицю, – пригодиться старій баняки відсовувати чи окріп носити...

Дядько казав правду – в селі партизанів зустріли добре.

На другий день під вечір Чорний Ворон з козаком відвідав засідання тутешнього “сельсовета” і довідався про подробиці вчорашнього бою біля цвинтаря. Виявляється, що там було забито командира карального батальйону – того, що сметанку з медом любив. Поліг і його помічник. Кільканадцять червоноармійців поранено.

– Повстанці навіть не зняли бурки з тіла командира, лише насміялись над ним, – захоплено розповідав один із членів сільради. – Він лежав, обнявшись зі своєю кобилою, а біля них лежали калачі – як шлюбний коровай.

Селяни аж за боки бралися. Й отаман разом з ними, – хоч добре знав, скільки правди, а скільки вигадок у тій розповіді.

Та сміх само собою урвався, коли довідалися про арешт лісничого. Причиною було те, що червоні знайшли в нього такі самі калачі (лісничий якраз справляв хрестини). Й червоні зробили висновок, що він або сам був на місці бою, або мусить знати повстанців. Чоловікові загрожував розстріл.

Це стурбувало отамана – лісничий віддавна допомагав йому, і взагалі, в повстанському житті “доводилось дуже важити тими людьми, що жили на самоті” [4, арк. 38 – 39 зв.].

Тому через сільраду відіслав у містечко команданту більшовицької залоги такого змісту записку: “Цим повідомляю, що команданта карбаталіону забито Чорним Вороном вчора увечері, о 8-й годині вечора. Лісничий М. в цьому не повинен – ні словом, ні ділом. Просимо його негайно звільнити, інакше відповідатимете Ви та доручена Вам оце повідомлення”. На прохання одного з членів сільради отаман дописав: “А калачі по цілім Поділлі однакові: пшеничні, м'якенькі, гарні”. Отаман і козак підписалися, а голова “сельсовета” ствердив їхні підписи печаткою...

Невдовзі лісничого відпустили – як сказав сам більшовицький командант, “за недостатком улік”. Як видно, не бажав загострювати стосунки з невідомими месниками. Вони вже показали, на що здатні.

Наступного дня отаман завітав до лісничівки. Там зібрався чималенький козацький гурт. Скорий якраз оповідав, як він зі своїм напарником зараз же по п'ятах карбаталіону зібрав кількох місцевих хлоп-

ців, потім до них приєдналося ще кілька дядьків. Зайняли “пузицію” на цвинтарі. Захопивши більшовицьку заставу, почали з кулемета бити по карбатальйону.

Скорий, а за ним й інші повстанці сміялися, уявляючи, як “товарищі” переорювали носами ріллю, кидаючи манатки. Лише господар був сумний.

– Чого сумуєте? – нарешті запитали його.

– Та й не сумую, а просто досадно, що мене прозрадили калачі... Як вони там опинилися, не знаю, але то справді були мої. І через них, власне, був би пішов землю їсти. Тьфу! – і він сердито сплюнув набік.

Скорий кинув:

– Та все ж не ви, а червоні пішли землю їсти.

Знову вибухнув сміх, а в отамана аж залоскотало в грудях...

Починалася весна 1922 року...

Скільки було таких кривавих пригод упродовж того року!

Та ми майже нічого про них не відаємо.

Завдяки публікації в еміграційному журналі “Дороговказ” уривка спомина Віктора Чекірди знаємо хіба ще про такий епізод українсько-російської війни...

Настала осінь. Більшовики укріплювалися на нашій землі. Особливо “розгосподарилися” чекісти, які боляче дошкуляли місцевому населенню. “Треба робити порядок”, – вирішив отаман.

Вибрав комуністичне свято, очевидно святкування 5-ї річниці Жовтневої революції, – знав, що без горілки воно не обійдеться, відтак легше буде кацалню спровадити до чортів у пекло.

Про операцію отаман попередив міліціонерів – це були “свої люди”.

Оскільки Віктора в містечку знали, навіть уважали за родича директора цукроварні, він з відділом не поїхав. Але без діла не залишився – взяв на себе телефонічну станцію, де мав перерізати проводи та зв'язати телефоністку – щоб з переляку допомогу не викликала.

Перед нападом Віктор Чекірда зайшов до священника, який його “дуже мило прийняв”. Панотець попрохав не забути “зняти” комісара, що урядовав на цукроварні. Комісар залицявся до його дочки, до того ж страждав на венеричну хворобу [1, с. 28].

Благословення священника мало силу – за півгодини телефонічна станція вже не мала зв'язку зі світом. Чорний Ворон із двома товаришами знову попрямував до панотця – за рушницями, які лишили в нього, щоб не привертати уваги на вулиці. Для успішного нападу на станцію вистачило пістолетів.

Зненацька з темряви виростили три постаті.

Пролунало грізне “Стої!”.

Для маскуванн'я Чорний Ворон використав російську мову, мовляв, “ребята, да ви што, да ми сваі”. А замість документів вийняв з кишені револьвер...

З патрулем загону “па барьбе с бандітізмом” розправилися хутко.

На вулиці знову затихло...

“На дорогу” священник обдарував козацтво салом, часником, сіллю та калачами.

Уже в полі почули, що їдуть підводи. Причаїлись.

Червоноармійці!

І знову: “Стой!!!”

Довелося використати не тільки пістолі, а й гранати. “З кіннотчиками ми скоро дали раду, – згадував Чорний Ворон, – а підводи повтікали. Знову все затихло. Лісом дісталися хутора...” [1, с. 29].

Незабаром тут з'явилися ще 25 партизанів, які принесли документи та револьвери забитих чекістів. Притягли й кулемети. Хлопці повідомили, що вдалося випустити на волю всіх арештантів.

Як розвіднилося, послали в розвідку на цукроварню дідуса. “Він швидко повернувся й повідомив, що директор цукроварні ставить відро спирту за вбитого комісара, а за красноармійців уже най ставлять селяни, що їх нарешті позбулися” [1, с. 29].

1922 року біля села Іванівки, неподалік Яруги на Дністрі, партизани Чорного Ворона знищили каральний більшовицький загін, але під час бою отаман дістав кулю. Товариші змушені були переправити його на лікування до Польщі.

Незважаючи на поранення, поляки кинули його в табір. Про це він написав своєму братові Якову в Подебради, до Української господарської академії.

Яків Чекірда був запеклим козаком. Коли воював у лавах Армії УНР, вишивав хрестики на довжелезному шликові, білий хрестик – за вбитого денікінця, червоний – за ліквідованого більшовика.

З табору інтернованих Віктор хотів знову вирушити до України – мав надію поквитатися з ворогами, “але за це усе заслужив лише зі сторони вищого командного состава невдячність”, тож вирішив їхати в Подебради, до брата, щоб і собі продовжити освіту. “Но також глибоко помилився, позаяк уже 10 місяців тільки і чую, що стараються і обіцяют, а в цей час я мушу працювати тяжко в лісі, де ледве зможу виробити на харчі”, – писав він у “Власноручному описі мойого життя” [2, арк. 3 зв.].

Два роки Віктор Чекірда був матурантом, нарешті, в липні 1924 року, його прийняли до Української господарської академії в Подебрадах на економічно-кооперативний відділ. Та навчанням заважали хвороби, набуті під час збройної боротьби. Рентген виявив у нього початковий туберкульоз легень, окрім того, він хворів на неврастенію та анемію.

Терпи відморожені вуха, боліли нариви на голові. Страждав він і на серцеві напади. Відтак несвоєчасно здавав заліки та екзамени. Через академічні заборгованості його позбавили стипендії. У розпачі Віктор пише до ректорату листа, в якому просить допомоги, адже він на чужині “не має жадних засобів для існування” [2, арк. 30]. У цей тяжкий час приходили думки про самогубство [2, арк. 27 зв.].

Довелося прощатися з Подебрадами. Його особиста справа як студента Української господарської академії закінчена 4 липня 1925 року. Та від мрії про навчання він не відмовився – пізніше студював у господарчій школі в Рожнові (Чехословаччина).

16 грудня 1934 року, маючи вже сорок років, Віктор Чекірда повінчався з дочкою лісничого...

Після Другої світової війни колишній отаман перебував на еміграції в Німеччині, очевидно, в таборах для переміщених осіб. 13 років жив у Парагваї. Заснував тут ефективну молочну ферму. Згодом виїхав у США. Хоч гроші заробляв тяжкою працею, але був “щедрим жертводавцем на національно-громадські потреби”. Співпрацював із журналом “Дороговказ” (Торонто) – органом вояцької думки і чину, до редакції якого надіслав чимало спогадів про “минуле партизанське життя” [1, с. 28]. Більшість із них ніколи не були опубліковані. Де вони тепер, я не знаю.

У листопаді 1964 року редакція “Дороговказу” привітала сотника Армії УНР Віктора Чекірду з 70-літтям. У короткому вітанні редакція повідомила, що Віктор Чекірда – лицар трьох українських орденів: Залізного хреста, Хреста Симона Петлюри та Военного хреста [1, с. 28 – 29].

Далі сліди колишнього отамана губляться. У будь-якому разі ми повинні запам'ятати це ім'я. Адже народ, який забуває своїх оборонців, не вартий кращого життя. А ми ж претендуємо увійти в сім'ю європейських народів. Народів, які гідно вшановують тих, хто пролив кров в обороні Вітчизни.

Джерела

¹ Дороговказ: Орган вояцької думки і чину. – Торонто, 1964. – № 3 (22). – Листопад – грудень.

² Особова справа Віктора Чекірди // ЦДАВО України. Ф. 3795 с. – Оп. 1. – Спр. 2147.

³ Чекірда В. З недавнього минулого // ЦДАВО України. Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 78.

⁴ Чекірда В. Калачі прозрадили // ЦДАВО України. Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 78.

Палажка Микитівна Ліховецька, двоюрідна сестра Віктора Чекірди, сестра-жалібниця, начальник санітарного потяга Армії УНР. Її нареченого, українського підпільника Якова Приступу, розстріляно 1925 року. Київ, 1978 р. (?). З оригіналу. Публікується вперше

*Зліва направо: Олена Ліховецька, Ірина Вакулюк та Яків Чекірда. Київ, 1972 р. (?).
З оригіналу. Публікується вперше*

*Ліворуч Яків Чекірда, козак отамана Якова Шепеля та Армії УНР, рідний брат
Віктора Чекірди. Київ, 1972 р. (?). З оригіналу. Публікується вперше*

Олена Ліховецька, племінниця Віктора Чекірди, Іра Вакулук і Яків Чекірда.
Київ, 1972 р. (?). З оригіналу. Публікується вперше

Чорний Ворон

*Пам'яті отамана Чорного Ворона,
який загинув з товариством
на Покрову 1920 року
поблизу с. Розуміївки
у нерівному бою з будьонівцями*

Чорний Ворон! Чорний Ворон!
Чом же склав ти крила?
Чому волю не плакаєш,
небо й степ покинув?

Ой не склав я свої крила
та й не зрадив волю.
Чорна хмара небо вкрила –
принесла недолю.

Полягли всі козаченьки
у бою завзятім.
Підрубали мені крила
вороги прокляті.

Край дороги під дубами
вирили могилу.
Поховали... Поховали
волю України.

Замітають суховії
землю наді мною.
Де ж ви, орли молодії,
чом забули волю?

Хто ж над степом чорну хмару
розжене-розкрає
і гадюче враже плем'я
зборе в нашім краї?

Чорний Ворон! Чорний Ворон –
степовий отаман –
із забутої могили
розмовля з вітрами.

Володимир СТЕЦЬЮК
Кривий Ріг, весна 2000 р.

Чорний Ворон (Микола Скляр)

*Студент Катеринославського гірничого інституту
Микола Скляр із Жовтих Вод, під якими у травні 1648 року
Богдан Хмельницький розбив польське військо, виявився не менш
завзятим козаком, ніж запорожці Великого Гетьмана.
Хто зна, може, й він був нащадком когось із тих,
хто в XVII столітті здобував волю Україні...*

Був студентом.
Гірник тямовитий
з нього б вийшов. Та час не такий!
На коні він сидів як улитий,
а в тій гриві – багряні стрічки!
Заплела їх, напевно, кохана,
як його проводжала в похід,
і стояла вона, тонкостанна,
довго-довго дивившись услід.

А загін – із махновців колишніх,
що збудились до рідних святинь,
прапори свої чорні залишили
і піднесли в бою жовтосинь.

У Медведівку мчав Чорний Ворон,
бо отамани з'їхались там;
закликав, наче вихор суворий:
“Годі тут обарятися нам!..

Та у мене ж не коні, а змії,
а бійці – наче справжні орли!
Нумо швидше на Київ, на Київ,
визволяти киян з кабали!
Тридцять тисяч у нас, що балакати?
Цілу армію зможем зібрати
по дорозі... і перед поляками
нашу давню столицю узяти!”

“Ет, – промовив отаман Блакитний, –
все вам Київ отой у думках.
Ми, зійшовшись отут монолітно,
“прогуляймо” в червоних тилах!”

Застрочив кулемет на тачанці
по червоній лавині впритул,
отака-то була “погулянка”,
аж повітря свистіло від куль!

Але їх оточили у лісі,
і червоні гатили з гармат.
Чорний Ворон гукнув: “Товариство,
хто зостався в живих, озовися?
Не проб'ємось – то будем... вмирать!”

Бій нерівний, густий, рукопашний...
Не здригнувся на лиці жодний нерв.
“Я здаюсь!” – Ворон крикнув безстрашно,
але то був... військовий маневр.

Підпустив скільки встиг ворогів
й на той світ за собою повів.

Ольга СТРАШЕНКО
Київ, 14 березня 2013 р.

Подвиг трьохсот

Чорному Ворону (Миколі Скляру) та його хоробрим козакам присвячується

Було їх триста, триста козаків –
Дужих та сильних, справжніх вояків.
Лягли всі в тім лісі, в нерівнім бою,
Їм кулі співали пісню свою.
Їм приспівом шаблі свистіли в руках,
Палили гармати по цих козаках.
Ніхто з них не здався, ніхто не вцілів,
Всі триста лягло тут буйних голів.
На герць той смертельний всі стали без слів,
І бій тут, мов пекло, завзятий кипів.
Лежить Чорний Ворон та триста бійців,
Набої затис він в заляклій руці.
Не здався на милість московській орді,
Останній набій він залишив собі.
Прийняла у лоно їх рідна земля,
Забрала у себе своїх немовлят...
Онуки! Нащадки! Це ж справді було!
Це бачило й чуло पनिшкле село.
Московська ж навала, червона орда
Стирала із пам'яті все без сліда,
Бандитським повстанців клеймила клеймом.
Вже час все згадати, а ми мовчимо.
Хай пам'ять про наших славетних бійців
Гартує за Правду та Волю борців!
Та й крові немало уже пролилось,
Щоб в вільній Україні нам вільно жилось!

Володимир ВОЗНЮК

с. Цибулеве Кіровоградської обл., 16 жовтня 2006 р.

Чорний ворон

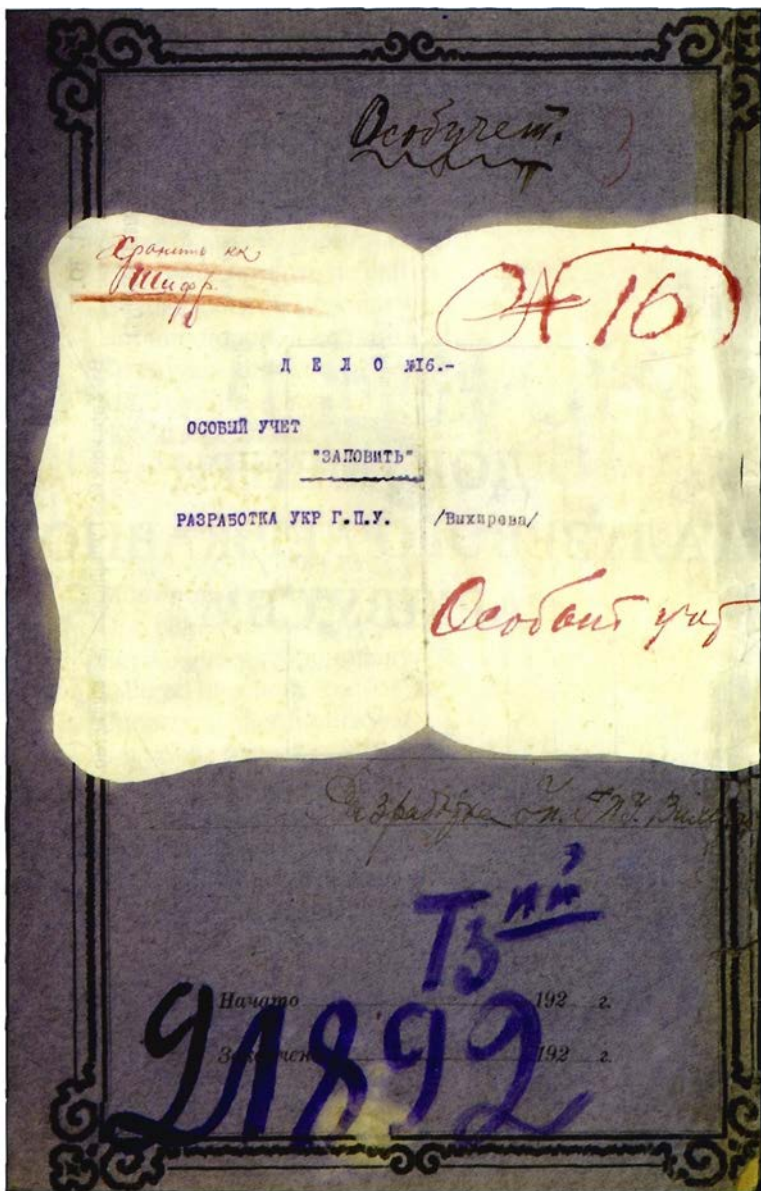
Народна пісня, переклад Антоніни Литвин

Чорний ворон, чорний ворон,
Наді мною смерть не сій!
Не діждешся ти поживи –
Чорний ворон, я не твій!
Ти готуєш кігті гострі
Моїй буйній голові?
Ждеш на тіло моє й кості?
Чорний ворон, я не твій!

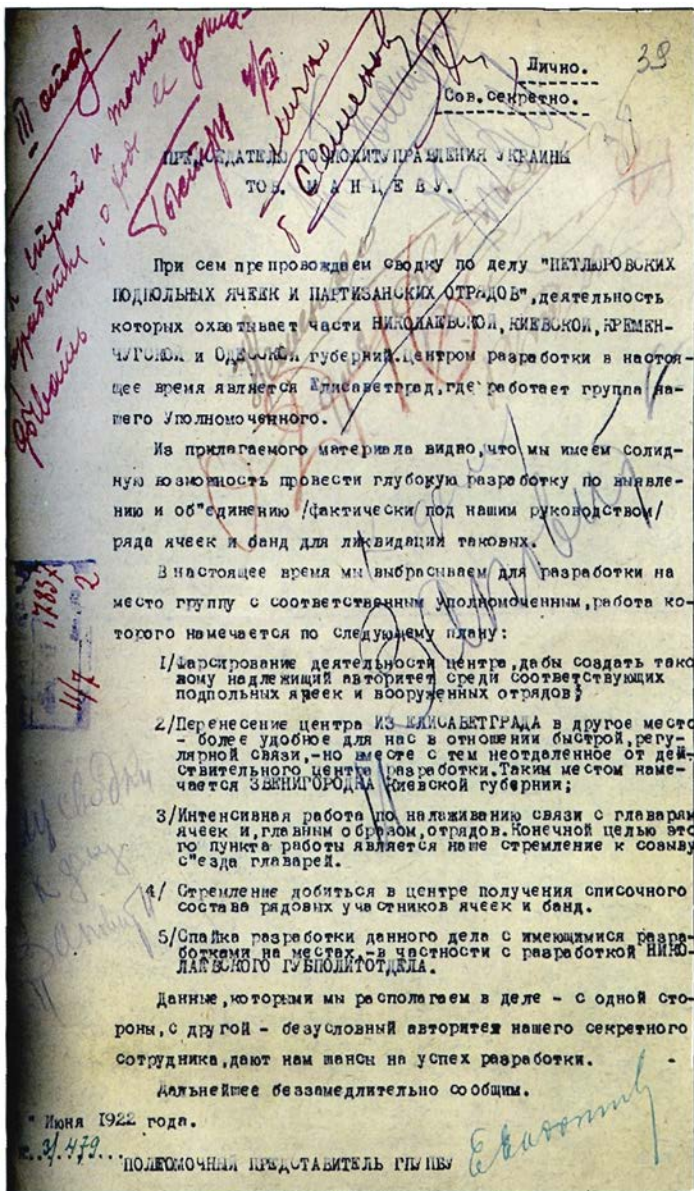
Як в даровану хустину
Смертну рану зав'яжу,
Мову я тобі вестиму,
Про одне тебе прошу:
Лети в рідну сторононьку
І матусі передай,
Сповісти і дівчиноньку –
Я поліг за рідний край!

Закривавлену хустину
Неси милій і скажи:
Не вернуса! Вона вільна –
Я з другою одруживсь!
Тиху, скромну наречену
В чистім полі я спіткав.
Обвінчальна була сваха –
Шабля гострая моя.
Стріла вражая вінчала
В битві грізній, роковій...
Бачу, смерть мене стрічає –
Чорний ворон, я вже твій!

**ДОКУМЕНТИ
ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО
АРХІВУ СБУ**

Обкладинка тому №3 агентурної справи "Заповіт" (розробка уповноваженого Особливого відділу ГПУ Івана Вихірева). Розпочато у квітні 1922 р. Оригінал

Лист повноважного представника ГПУ на Правобережній Україні Юхима Євдокимова голові ГПУ Василеві Манцеву про спецоперацію з метою об'єднати й очолити українське підпілля в Миколаївській, Київській, Кременчуцькій та Одеській областях. 29 червня 1922 р. Оригінал

А/ Петрівка.

Разработкой Кавказетградского дела/см.специальную доклад от 29-го июля за № 3/479/в отчетном периоде установлено следующее:29-го июля в СТЕПНОМУ приехал ВОЙНОВ, который ездит в Шаху обслуживать эрор с.Васильевское/черноземель в уроч, вместе со СТЕПНИМ, ЧЕТОТОВИМ и ХАЛЕКОМ отправляю в районный уезд Рогов Екатеринославской губернии.Через Кременчугскую губернию проехали проселочными дорогами, где нет вознистых частей.30-го июля приближили с.Волынка, где остановились у Ивана ЧЕРЕВКИ/местного агронома/.Там СТЕПНОЙ был три дня шока к нему, приехал атаман ЛУТНИ /самоотрочная фамилия ЧЕРЕВКИ/Кавказ Степанович, двоюродный брат агронома. Приехал с тремя хорошо вооруженными казаками, которых отправил к лошади, а сам всю ночь беседовал со СТЕПНИМ. Утром позвал Председателя Исполкома и в присутствии СТЕПНОГО, сказал: "Я знаю, что все село догадывается, что эти люди не из красных. Вы тоже знаете, не должны держать язык за зубами."

В беседе с ЛУТНИ СТЕПНОЙ выложил, что он имеет отряд численностью около 70 сабель, которые в настоящее время работают в Петровках, в районе Нового-Буга оперирует ЧЕРЕВЕНКО Платон, имел около себя 18 сабель при 9 пулеметах, который подчиняется ЛУТОМУ. Остальные 50 разбросаны втерками по всему району ЛУТОГО, частью Кавказской, Кременчугской и Екатеринославской губ.до Нового Буга. Среди населения ЛУТНИ и его отряд пользуются большим авторитетом.Пробыв там еще сутки, СТЕПНОЙ с ЛУТНИ на его лошадях выехали в Кавказетград к Командующему/ВАСИЛЬЕВУ/, а ВОЙНОВ, по приказанию ЛУТОГО, отправился на операцию.Дорогой СТЕПНОЙ выложил, что СВЯЩЕ-НИК ЛУТНИ член Центральной Рады УНР и генерального Секретариата.СВЯЩЕ-ПРОСТОЙ казак ЛУТОГО, имел в своем распоряжении 80 сабель;отряд его в настоящее время разбит, а сам он приехал.

Вместе с ЛУТНИ отъезжали из Кавказетграда в с.Верболюжж, Александровского уезда, одна из атаман командиров банды ИВАНОВА/.В Кавказетград ЛУТНИ привез 5 лошадей, на которых еду привез, две повозки на хутор АЛЕКСИМОВ, остальные же на которых ехал сам ЛУТНИ, востарил на личной квартире ИЛЕНКО.

6-г июля приехал ВАСИЛЬЕВ.При свидании с ЛУТНИ он выложил, что ЛУТНИ член центральной рады и генерального секретариата.В 1919 и 1920 г.г.он работал совместно с ГЛАВКОМ-Туркской командой 2-ым Александровским полком.После ухода СВЯЩЕ-ПРОСТОГО в Пеллу, он согласно его приказу, шел в Александровский уезд на подпольную работу где сформировал отряд, который оперировал по Александровскому и Екатеринославскому уездам.С ИВАНОВИМ сначала ЛУТНИ поддерживал только связь, а последнее время отряды уже поддерживают почти все и ИВАНОВА были свиданиями.После смерти ИВАНОВА отряд распался на малые части, при чем одной из них командовал ЛУТНИ, ведя при себе только командиров малых частей, как ЧЕРЕВЕНКО.

В марте месяце ЧЕРЕВЕНКО Платон /бывший Командир Штеба и врач банды ИВАНОВА/, был ранен, а ЛУТНИ заболел сначала послеполонным легким, а потом сильным тифом.Сильная голодовка в районе, болевая атаманка и преследование 30 Кавполком 15-ой Сиб.Дивизии - все это послужило банда расойти на втерки и тройки и жить по деревням, где они пользуются уважением крестьян и нередко делают вылеты на казачество.Связанные были устроены на службу;так, например: АКАВАЯ Гала и еще две барышни устроились на пунктах АРА в немецких колониях.

Иногда тройки в втерки соединялись для крупных операций в белое или менее значительные отряды, выбирали из своей среды старшего.Такой случай был со СВЯЩЕ.Под его командой банда оторвалась сессией пункт, склады АРА в немецких колониях за Красным Рогом и унесла из колонии племенных лошадей.

В район ЛУТОГО недавно прибыл с мандатом от ПЕТЛЯРА, см.Начальник 3-го района Цивильской Влади 20-лет СВЯЩЕ, который работает здесь под кличкой СИРО/СВЯЩЕ, бывший петляровский министр, уезжал из-за кардона еще в то время, когда ВАСИЛЬЕВ был в Штеба ПЕТУНИКА/.В этом-же районе работает полковник СДОУДЬ-ВОЛЯ/БЮЛО/, которого ВАСИЛЬЕВ знает по работе в Одессе, а также поручик АЖИМОВ/участник в уроч.Березовке возле Нового-Буга/.В настоящее время ЛУТНИ и ЧЕРЕВЕНКО выдворены и присут.пиди снова к работе.Организация возматана почти закончена -хдут сингиде.

Население деревень сильно недоверливо Соввластью и относится к ней определенно враждебно.Связи с центром у ЛУТОГО сейчас нет

Перший аркуш витягу зі зведення ПП ГПУ в Правобережній Україні "Петлюрівські [отамани]", створеного на основі доповіді уповноваженого Особливо-го відділу ГПУ Івана Віхирева від 24 липня 1922 року. Копія

і він очей доволен, що через ВАСИЛЬЄВА представлений позначити за пол-... В кінці розговору ЛІТНІ пропонує ВАСИЛЬЄВУ їхати в його район і зробити огляд організації і отрядів.

По дорозі в Єлизаветград ЛІТНІ убив Уповноваженого Криворозкожного КУЗЕНЦОВА, забрав у нього все документи, одягнув і зброя. Серед документів захвачені шифр "ПОВЕДІННИ", анкети і об'язальності севедемшителів, списки кругової поруки, списки лиця за котрими слідити і котрих розкидають. Анкети севедемшителів і їх підписки ЛІТНІ роздав казакам і приказ перестраляти всіх. Указаних же в списках розкидає в місцях, де він перебував. Все захвачене документи, крім личних документів КУЗЕНЦОВА, по котрим ЛІТНІ хизит в анкет севедемшителів, котрих він роздав казакам для операції, він представив в Штаб групи для використання.

9-го жовтня по хазарині ЛЕТОГО, ВАСИЛЬЄВ, СТЕЩЕНО, ЛІТНІ, Нав уповноважений тов. ВІХІРЕВ і знайомі баранина сійлись групою. При чом ЛІТНІ промис вилати з фотографів в негатах, так как - говорить він - хата і брідки, а его знаєт в бороді, все-же спокійно.

10-го жовтня ЛІТНІ, ВАСИЛЬЄВ, КОВАЛЬ Осені, і ХАМЛІК поехали в с. Водляна Криворозкожного уезде /родина ЛЕТОГО/; ехали спокійно і тільки в районі с. Вербишки КОВАЛЬ начал возмущатися і в этот район был обведен. КОВАЛЬ рассказывал, что здесь они захватывали милиционеров и коммунистов, почему его разкидают. По дороге крестьяне относились очень хорошо, кроме кое-где из хат выходили казаки и спрашивали ЛЕТОГО: "Когда садитесь на коней?" В Водлянскую приехали в 2 часа утра. Подвода остановилась перед помещиком ПУШКОВ. КОВАЛЬ и ХАМЛІК остались у лошадей, а ВАСИЛЬЄВА ЛІТНІ повел к своему "перевозному" месту Ямань ЧЕРВЕВИК. Там кресто возла муку, оставившись было не удобно в ЛІТНІ помещик ВАСИЛЬЄВА у двои пашовинки, разстрелянного за участие в организации, которая сообщила, что все спокійно в чм нет, побоял устраивать оставшихся у лошадей людей. Через час он вернулся и повел ВАСИЛЬЄВА и священника с. ВІКТОРУ; попутчати к нему и сказал, что он, после чего священник спросил: "А Маринкина нет, да?" на что ЛІТНІ ответил: "Можно и без него". Помещик ВАСИЛЬЄВА у священника ЛІТНІ ушел.

От священника ВАСИЛЬЄВ узнал, что семья ЛЕТОГО хизит врано от него, третий дом в что у них все конспирокано. По словам священника, ЛІТНІ пользуется среди крестьян большим авторитетом, они кормят, скрывают, как самого вая и его наказы. Утром приехала другая бричка, привезла меду и сообщила, что приехал из Харькова ЧЕРНЯВСКИЙ, проходивший по делу МРЩЕНКО. Вскоре пришел ЛІТНІ и повел ВАСИЛЬЄВА на Пушковку, где у одного крестьянина было приготовлено молоко и ожидал ХАМЛІК. Оттуда зашли во двор к Ивану ЧЕРВЕВИК, забравли винтовки и пошли в поле, где ожидала подвода. Дорогой ЛІТНІ рассказывал, что на делях из колодед вытаскивали труп Уповноваженого Губрозюка, которого он убил несколько месяцев тому назад. Через час они были в с. Ситова, где ЛІТНІ показал ВАСИЛЬЄВУ хату вдовы, которую от урла по поперечной улице, где он негуда скрывался, эта хата служит также связкою между организациями. Из Ситова отправилась в с. Варваровку, около которой их встретил член местной организации и дал язык рукой остановиться. Сообщив ЛЕТОМУ, что все спокійно, посоветовал ему отехать лошадей во дворе, а самому идти в степь. ЛІТНІ показал ему на ВАСИЛЬЄВА и сказал: "КОМАНДУЮЩИЙ" после чего тот взял вещи ВАСИЛЬЄВА и попросил следовать за ним. Привел его в район Кошталевки, и сальнику ІПКОМУ Петру Кошталевичу, котрому, настритре которого является вдовой для воех... приехал в Петров ЧЕРЕНКО. "Семидни ВАСИЛЬЄВА оказался жонка КОРНЕИ МАШКО, член местной организации... он... из Харьковской губернии, вдовушкой Дачини; семидни... какой-то часты... жонка ИВАНОВА, Подойдя к око, жонка МАШКОГО, он спросил его и сказал: "де", после чего жонка МАШКОГО отдала хазу и вывела туда ВАСИЛЬЄВА.

В разговоре с ВАСИЛЬЄВЫМ жонка МАШКОГО сообщила, что у них в... обещали за... жонка казак, что жонка де это арестовали и несколько человек за укрывательство были разстреляны. ВАСИЛЬЄВ искавал разстрелянных, но естественно не

Другий аркуш витягу зі зведення ПП ГПУ в Правобережній Україні "Петлюрівські [отамани]", створеного на основі доповіді уповноваженого Особливого відділу ГПУ Івана Віхірева від 24 липня 1922 року. Копія

уточнить, сказав, что за каждого разоблаченного бандита или украинца не убить не три коммуниста. Соснала также, что у них "красавец" в те время звали Гаяз АСАКАВЯ и еще не помню за время освобождения только благодаря тому, что у них есть двойная стена, куда есть ход с чердака и где можно прятаться. Вечером пришел за ВАСИЛЬЕВЫМ МАНЬКО и позвал его в сад, где его уже ожидали: ЛУТНЯ ХАЙДЯК, Степан БОНДАРЕНКО / был у ИВАНОВА / и Председатель Гуровской организации Сергей КЛЕЩАЧ, петлюровский офицер, был у ИВАНОВА и еще какой-то офицер Иван КИЩАЧ в предместьях Марковки. Ожидали приезда Платона ЧЕРНЕНКО. ВАСИЛЬЕВ показал им журнал и крест, что сразу распознали при свидетелях в его пользу. Прибывши на Гуровки доложил ВАСИЛЬЕВУ, что 30-й полк ходит отсюда, в его районе опоздайно, вчера же его кавалер ТАЧАЧЕНКО Иван ушел милиционером и предавшего чешинец.

В дальнейшем разговор упоминаю, что в Варкине-Днепровском уезде руководит офицер МАНЬКА, в Варкине - МАНЬКО, БОНДАРЕНКО и Иван в Марковке. Они обслушивают район - Ситачево, Варваровка, Красная Гора, Деснячка и др. близкие села, в каждом из которых имеются явочные квартиры. В селе Гуровка - Сергей КЛЕЩАЧ, в распоряжении которого находится Иван ТАЧАЧЕНКО из с. Терпи возле Гуровки. ТАЧАЧЕНКО считается лучшим террористом. Район КИЩАЧ - Гуровка, Терпи, Ново-Тыгоровка, Редотилловка и хутора. В с. Водяной руководит Иван ЧЕРЕВАН, имея районском Волжку, Петрове, Ашювку, в прилегающие к ним села и деревни.

ВАСИЛЬЕВ беседовал с ним до утра и отбирался спать. Велере в комнату ввел какой-то мужчина, оборванный, заросший, поехкий на спине. Это оказался ЧЕРНЕНКО. Хозяин, очевидно, указав на то, что ВАСИЛЬЕВ, так как тот подошел, назвал себя и поделовался. ВАСИЛЬЕВ велел и они села вздрать. После завтрака ЧЕРНЕНКО приказал хозяину отвести казаку, который был у лошадей покушать, что она и сделала. Затем ЧЕРНЕНКО спросил ВАСИЛЬЕВА знает ли он ЗЮБУЛЬ-ВОЛЯ, Василия Ивановича СКЛЯРА и ИЛЬМЕНКО, на что ВАСИЛЬЕВ ответил утвердительно и показал журнал и крест, что возымале все обычные действия.

ЧЕРНЕНКО указав, что во главе немецких колоний се Крымск Район стоит немец РОБЕРТ, у которого есть являя с колонией; он Председатель колоний и работает в АРА, куда устроил также и Гаяз АСАКАВУ с двумя барнями под другими фамилиями. В районе Магдо-Бура работает учитель ИЛЬМЕНКО, имея связь с ИЛЬМЕНКО в Одесской организации. Живет в с. Березовке. Владеет в Николаеву район полковника ЗЮБУЛЬ-ВОЛЯ, который выехал сейчас в Одесу для связи с Галечной организацией. Ему туда послано 20 тысяч фунта в 200 миллионов рублей. У него есть Гидроградия. В Николаеве во главе организации стоит сотрудник Губделителюде ЛУТНИК; в Херсоне Председатель Сельского Господарства, который связан с СКЛЯРОМ и у него есть и мнн друи. Он помогает арестованным и изготовляет печати для штаба группы СКЛЯР/СЯРКО/ раз'ясняет в бедведе под видом естествоника; известности им неизвестны за то, что он во время болезни ЛУТНОГО в ЧЕРНЕНКО вынажал в весенние действия, будущи совершение не всеми человекими, благодаря чему были превалены несколько явочных квартир и арестованы крестьяне. У СКЛЯРА тоже есть Гидроградия. Сейчас он в Таршине, где связан с еридом враггеловцев ВИНЮГАЛОВА, который желает присоединиться за время летности для советских действий. От СКЛЯРА недавно прибыл связанный САМКО, который сообщает, что СКЛЯР вскоре будет. СКЛЯР имеет телеграмму и печати. Месяца три тому назад он поехал за герден какого-то СЕМЕНА, но тот до сих пор не вернулся. Средства СКЛЯР получает от ЧЕРНЕНКО и геродских организаций. В Ольшечинской волости во главе организации стоит какой-то перучик, имеется также крупная организация в районе Казанин. Оберный бунже - Устигивец, где обобрател не меньше 10 человек. Ввиду перадриваний 30 белар, все живут в селе. Сам ЧЕРНЕНКО находится тоже в селе, недалеко от ст. Копина.

С ЧЕРНЕНКО ВАСИЛЬЕВ беседовал до вечера. Вечером в саду обобрател: ЛУТНЯ, ЧЕРНЕНКО, ВАСИЛЬЕВ, ХАЙДЯК, БОНДАРЕНКО, Иван из

Третій аркуш витягу зі зведення ПП ГПУ в Правобережній Україні "Петлюрівські [отамани]", створеного на основі доповіді уповноваженого Особливого відділу ГПУ Івана Віхирева від 24 липня 1922 року. Копія

Маркочка, КЛЕПАЧ, КОВАЛЬ, казак, прибувши в ЧЕРНЕНКО в МАНЬКО. Перед рішенням приєднав крестамки в сесобіа, що днем будет проходити 50-ий воєк, боєвому воєк компанія зшла в сесобіа. В неділю зранку. Утром они проінформировали друг друга о проделанной работе:кого убрал, кого арестовала ЧК, составили план, кого надо убить. ЛЮТНИЙ отдал распоряжение убраться кену убитого им КУЗНЕЦОВА, затем передал ВОИДЕНКО записку захваченную у КУЗНЕЦОВА, которую последний отдал от Федосии Петровны РОМАНЕНКО /хут.Новий Александров/ в том, что она является осведомительницей ЧК и приказал убить ее. ЧЕРНЕНКО сказал, что им убит лживый по амнистии бывший член организации Василий ВАСИЛЬЕВ и приказал собрать у него документы, выданные Криворожским ГПУ в том, что он не участвует в секретной работе, дабы вернуть свою волю; затем ЧЕРНЕНКО отдал приказ убить некоторых бывших членов организации в коммунистов. Передал ВАСИЛЬЕВУ чистые бланки, но между прочим заявил, что в селе Варваровке им задержаны и спрятались церковные ценности. С ведома церковного Совета был инсценирован налет. В село Утинювку недавно приехал из Боринца Ревтрибунал судить крестьян за укрывательство его казаков. В числе приехавших был следователь КУРОВ, который освободил двоих и просил связать его с ЧЕРНЕНКО.

По окончании доклада все заявили, что поступать в распоряжение ВАСИЛЬЕВА и ошине будут выслушать все его приказы. Просили разрешения сеть на лошадей и указать их начека воззвания, а то само може прорватися, такмак уж слишком несполо - так заявил один из казаков. Просили снабдить литературой. ВАСИЛЬЕВ сказал, что отъезд на все задержан он получит себе в наказе, который он вышлет по приезде в Елизаветград и строго запретил им сепаратные выступления, которые могут погубить дело.

Время воззвания будет выражено на общем с"езде. Местом с"езда ВАСИЛЬЕВ предложил ЛИБЕ, не за дальностью его отдалма. Помогает из Замиггородка.

В наказе предан строго распределить район в, если маже, отметить следующие старши:

1/Николаевская Дивизия - ЧЕРНЕНКО, ее конечные пункты:Кривой Рог - немецкие колонии до Днепра -Херсон, Николаев-Ольшанполь -Борозинка -от.Далинокал.

2/Александрийская Дивизия ЛЮТОВО о конечных пунктах:Пятихатки, Днепровак,здесь Днепр,Кривой Рог,Далинокал,здесь до села Ивдрова.

По просьбу ВАСИЛЬЕВА к Штабу группы прикомандированы:сестра ВОИДЕНКО и "МИКИТА", окончивший Школ. Червоных Старши. ЧЕРНЕНКО дал ВАСИЛЬЕВУ две янки:одну к Одесской организации, другую на хутор СОКУРЕНКО, возле Гусовки под Елизаветградом.

На всем Советом было решено:1/Ваз приказа группы никаких выступлений не делать;2/В Штабе группы от каждой Дивизии будет связанный:от ЛЮТОВО - ВОИДЕНКО, от ЧЕРНЕНКО-МИКИТА;3/СКЛЯРА и военным делам не допускать, предоставив ему возможность работать только по части организации гражданской власти и только в строгем контакте с ВАСИЛЬЕВНИ;4/Начальники Дивизий должны немедленно об"яснить свой район и через неделю представить в Елизаветград с докладом на предварительное перед с"ездом совещание.5/Время прекратить террор Совработников;6/ Представить в Штаб группы типографу СКЛЯРА, для чего будет прикомандирован офицер от группы;7/Центр переносится в ЗВЕНИГОРОДУ после совещания;8/С"езд будет через две недели после совещания;9/Всех офицеров, прибывших из Крыма направлять в Штаб группы или сообщать кто и куда назначен.

Когда начало темнеть, ВАСИЛЬЕВА проводили в село. Перед селом их встретило несколько казаков, которые сообщили, что все обстоит благополучно. ВАСИЛЬЕВ начал ужинать в Демку на Маркочку, который не-ч" пречам сказал, что если в селе нема, то означает все благополучно.

ЧЕРНЕНКО простился с ВАСИЛЬЕВНИ и уехал; через час после него поехали лошадей и ВАСИЛЬЕВ, с ЛЮТНИМ и ХАЛДИКОМ тоже выехали в Елизаветград. По приезде в Елизаветград, застали приехавшего из района ВОИДЕНОВА, который 17-го июля на обеле на даче ИЛЬЕНКО сказал ВАСИЛЬЕВУ, что он видел с ЧЕРНЫМ ВОРОНОМ в м.Иполе.

ЧЕРНЫ ВОРОН простой казак;настоящая его фамилия БЕЛОУС, родом из Деве-Урчанки;самой оперировал тройками в Блгород-Камы и в последние время собрал весь отряд вместе. Дале

Четвертий аркуш витягу зі зведення ПП ГПУ в Правобережній Україні "Петлюрівські [отамани]", створеного на основі доповіді уповноваженого Особливого відділу ГПУ Івана Віхрева від 24 липня 1922 року. Копія

ВОЙНОВ особлив, що він мав двох синів, які були в Україні. На цьому етапі роботи з'ясувалося, що він мав двох синів, які були в Україні. На цьому етапі роботи з'ясувалося, що він мав двох синів, які були в Україні. На цьому етапі роботи з'ясувалося, що він мав двох синів, які були в Україні.

ВАСИЛЬЕВ пропонує ВОЙНОВУ о'єднати з'їзди, тимчасово, щоб у них були і делегати з Кіровограда, і делегати з Вінниці, і делегати з Житомира, і делегати з Черкасів, і делегати з Миколаєва, і делегати з Хмельницького, і делегати з Вінниці, і делегати з Житомира, і делегати з Черкасів, і делегати з Миколаєва, і делегати з Хмельницького.

На другий день ЛІТНИЙ зустрівся з групою № 3 в місті "ВОЛГ" з'їзду з ВОЙНОВИЙ поїхав в Александрійський уезд об'єднати з'їзди районів з Іллічівки і ЯКОВЕНКО в цьому районі не було, так як Кудряковський район був в процесі ліквідації, а Іллічівка була в процесі ліквідації, а Іллічівка була в процесі ліквідації, а Іллічівка була в процесі ліквідації.

На основних матеріалах, зібраних в діло, нами були намальовані три основних основних принципа даної розробки:

1/Якщо в процесі ліквідації передати собі основну задачу - ліквідація рядів бань і їх главарів, - несесть всю роботу в цьому напрямку, ми в кожному випадку не розпущали і не дробили на окремі райони і окремі райони.

2/Роботу несесть швидко і ретельно, ми в кожному випадку не дробили на окремі райони і окремі райони, частково інших місце в розробці до цих пер. Принципові роботи повинні бути закінчені в місячний строк.

3/Добиться найбільш швидкої ліквідації, як главарів бань і підполі, так і рядових периферії.

Виходячи з цього, план розробки був з'ясуваний в наступному вигляді:

1/Намому Центру необхідно ретельно скласти собі докладні звіти про стан бань при всіх уездах на основі зустрічей з банями ліквідаційні комісії для ліквідації.

2/Якщо в процесі ліквідації бань і центральною пункти окремих бань і підполі.

3/Получити в кожному районі списки з персональними відомостями і адресами прохідних осіб, особливі керівників. Висловити конкретні, певні місцевості слухач бань і населенням для окремих бань і підполі.

4/Уточнити місцевості бань і підполі, і в кожному районі об'єднати їх об'єднати.

5/Добиться регулярної постійної зв'язу з главарями бань і підполі, постійної на місцях бань і підполі, постійної зв'язу з банями ліквідаційні комісії в окремих банях. Якщо цього не вистачить, ми зможемо мати необхідні дані ліквідаційні матеріали.

6/Добиться можливості чергування Центру на Александрійському районі, більш швидко для нас місце в стані бань і підполі і регулярної зв'язу, як місце з тим, що слухач бань і підполі в Александрійському районі розробки. Нам необхідно мати необхідні дані ліквідаційні матеріали.

7/Вести систематичну роботу, обов'язковою нам повинна бути зв'язу з банями ліквідаційні комісії в кожному районі.

8/Виділити конкретні зв'язу бань і підполі в кожному районі розробки в кожному районі, особливо зв'язу з банями ліквідаційні комісії в кожному районі.

9/Виділити, якщо це можливо, місцевості на місцях бань і підполі в кожному районі.

Порядку з'їзду принциповими пунктами розробки нами вказано необхідними виконати наступного:

1/Уже складати з ЗАГОРОДНИМ і ЧЕРНИМ ВОРОНОМ, Кого такої ЧЕРНИЙ ВОРОН, особливі з ним зв'язу. Детальні зв'язу на місцях.

2/Виконати розробку МІСТЕРЕНКО і ЯКОВЕНКО в процесі ліквідації бань і підполі.

3/Виділити зв'язу главарів бань і підполі, як на центр. Можливо це зв'язу в кожному районі.

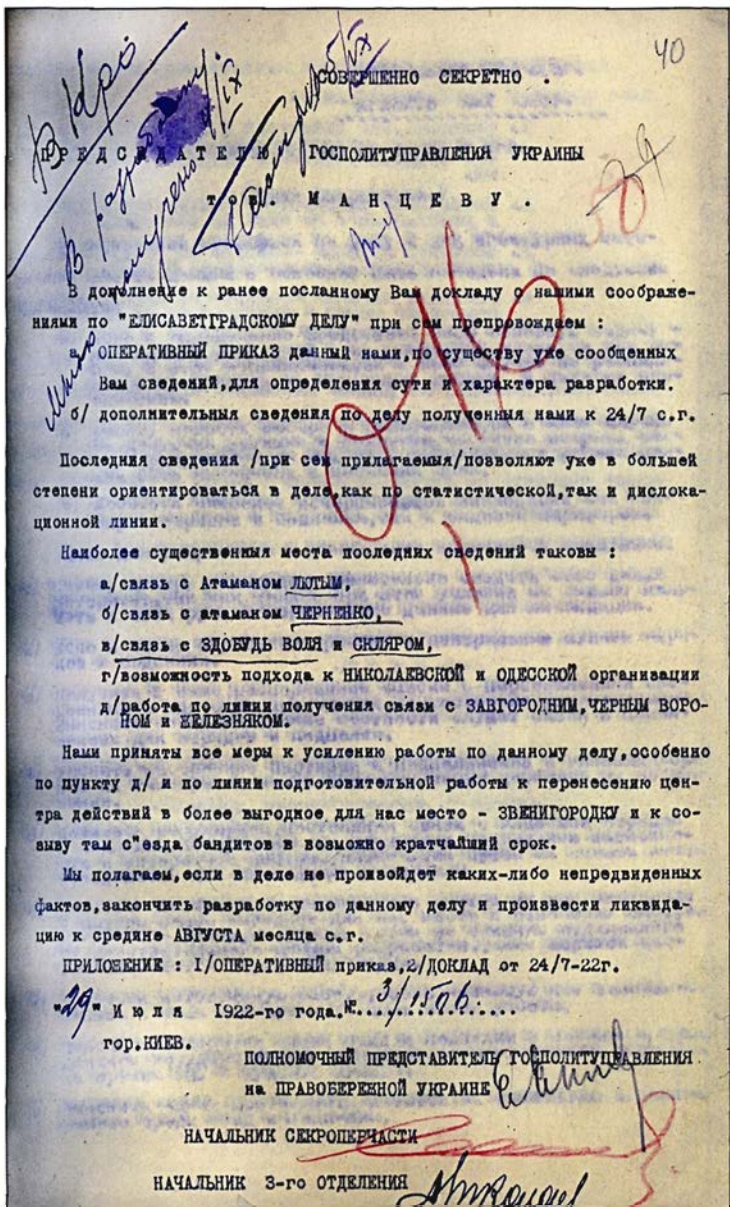
4/Виділити зв'язу главарів бань і підполі, як на центр. Можливо це зв'язу в кожному районі.

Последними результатами розробки дана муна отримати, що намечений план удасться провести в кожному районі. В наступному зв'язу з банями ліквідаційні комісії в кожному районі.

Характерно отримати, що фігурування в діло бань і груп основних керівників в Александрійському районі, зв'язу з банями ліквідаційні комісії в кожному районі.

ОСНОВАННЯ: Доклад Успенко, тез. ВІСНИКОВА от 24/VI-22г.

П'ятий і шостий аркуші витягу зі зведення ПП ГПУ в Правобережній Україні під назвою "Петлорівські [отамани]", створеного на основі доповіді уповноваженого Особливого відділу ГПУ Івана Віхирева від 24 липня 1922 року. Копія

Таємна доповідь повноважного представника ГПУ
в Правобережній Україні Юхима Євдокимова голові ГПУ
Василеві Манцеву. 29 липня 1922 р. Оригінал

О П Е Р А Т И В Н И Й Н А К А З Ч. 6. . . .

38

КОМАНДАМ ЧЕРНОМОРСЬКОЇ ПОВСТАНЧЕСЬКОЇ ГРУППИ.

39

Малаз верети в джоймі/

КОМАНДАМ ДІВІЗІЙ І НАЧАЛЬНИКАМ ШТАБІВ.

Негайно подати до штабу групи відомості потрібні для плану загального руху. 1/ ІІ09,0ІІ4, 7055,0І99, мається на їх території 6309,4018,2906, 8720, І302,3І26,2І01,2999,2609,5544,0684, І883, так і 0701,2944,8299, яка їх 2337, ІІ24, І484,0ІІІ, 4003, І908,2І69, І999 і яка може бути через П 06І4,8644,240І.

2/ ІІ09,4424,0209,0І99,мається 7705,3ІІ3,2499,2655, І372,23 І2, а які 7763,0708, ІІ37, а бо 0720,0655,0275,7689,07 І3,2984, І406,2699, і якими засобами, звідкіль, скільки це потрібно і 2609, І372.

3/ Указати подрібно які ІІІ4,2463, входять в 3І63, І2І3,0699, кожного 0789,2455,2299, і 6355,0275,2906, І38І, І399,8940,3І26,2І69,0869, І978, яка має 0789,76І3,2906, І406,2699, кількість яку дасть кожен входить в район село під 2363, ІІ99,3І22,8372, ак 24І0,2І03, І775 так і І905, 3ІІ3, І4 І0.

4/ Дати назву всім 07 І3,2455,63 І7, дівізії чергу рахувачи ІІ 07 І3,2455, 0899, в дівізії інших і ден 090І,0684,37 І2, сповістити хто і де призначено 09 І3, І763,062І,0 І3І, І3 І7, і якого 07 І3,2409,2299.

5/ Заслухати 2639, І323,060 І,0995,633І,020 І,3І37, ак по районах 07 І3, 2409,0 І39, так і меж дівізіями, про це сповістити зараз 9202,6205, і групи.

6/ Командам дівізії на 02 І4,3 І90,440 І, своїх дівізія І305, І42 І,0663, 0203, всі І302,3 І26,2 І37, і І33 І,8 І63,060 І, І963,870 І,7299, котрі і повинні піддають тільки дівізії. Дати відомості, де і яка І33 І,8 І03,060 І, І963,870 І,3299, хто стоїть в 8 ІІ3,24 І3,390 І, яка 8437, ІІ24, І406,0 І04, 0270, і 3 І63, І2 І3,0699.

7/ Дати ямки на другі 07 І3,390 І,0237, і губернії, які не входять в район цих дівізії, аби можливо було їх зараз використувати.

8/ Ясочні квартали Штабу Групи хутор 436 І,95 ІІ,09 І3, І0 І3,070 І,0799, ІІ І4,2463,07 І3,093 І, ІІ09, І3 І0, І899, в Елісаветі, 2 І63,2363, І0 І3, ІІ07, І32 І,633 І, ІІ02,3963, про другі ямки буде об'явлення пізніше.

Тільки при одержанні цих відомостей особливо ділоакціям районів, мож-

Перший аркуш зашифрованого оперативного наказу №6
фіктивного командувача "Чорноморської
повстанської групи" Гамалія. Копія

ЛЕНІНСКА не свідки ДП ГПУ правобережної України № 4

77

а/ петлюровці

дальше розробка Кіровоградського деп / см. предидущою свідку стр. 29-38 / дає наступні результати :

24 июля в Кіровоград прийшли для зв'язу от Александра'окой дивізії /Литого / НЕРЕННИ - ИВАН Михайло Емельянович, близький друг і сподвижник Литого, уроженец' с. Водяна Криворозкокого уезде' Екатер. Губ. Был арестован арменцугской Губчека за бандагіння; не освобожден, служил в кременчуге на курсах, офицер как родившийся в 1899 г. демобилизован, в партизанской с 1918г. 25 июля утром к Васильеву пришел Никола Сильверстов и сообщил, что в селе Федярь раздавали оружие для защиты от бандитов взяли только тридцать человек, в терме на другой день были перебиты Загородани Прещансь он сообщил, что в кабе лесника он имел свиданье с Гунаем, Заинякком, Загородани в Гули-Гулиже, в терме прислали приехать для зв'язу, при чем при предствителем свиданья в нагальсько, не вх який слемли, присуствств атамана Литого, которого Гулий - Гуликке знает лично. Брат Микола - Данило в это время был в лесу, где должен был встретиться с Гунае и устроиться в временна в месте свиданья, о чем уведомит Васильев через Миколу. 26 июля приехали Лютый и Гонта. Лютый доложил, что Червонецк он не дождался так как тот очевидно бежит приехать в город, кроме того не вернулся еще из Крыма СКМР. Организация в Александрійском уезде протекает успешно.

На следующий день атамана ГОБТА / Венко / по распоряжению Васильева влезал в район и. Шпела и на Лебединский сахарзавод где в это время был Черный Берен, для зв'язу с ним через Каву. Степной влезал в Хиревку на Микола там не застал и вернулся обратно.

29 июля пришел Никола Сильверстов и сообщил, что Степной и Лютый идут, но так как в Хиревке сгорел лесопильный завод и туда приехала ревгройка, нужно ехать осторожно. Лютый взял у нас по уполномоченного документи всякого характера и они отправились в вокзал, и влезать не могли ввиду отсутствия поездов до 1 августа 1 августа прибыли в Хиревку никого не застали, приказали Миколу устроиться относительно будущего свиданья. Степной и Лютый вернулись обратно. Одновременно с нами вернулся в Гонта, сообщил нам что Кваса убит при участии в налете на Лебединский сахарзавод

Перший аркуш витягу зі зведення ПП ГПУ в Правобережній Україні №4 під назвою "Петлюрівські [отамани]", створеного на основі доповідей уповноважених Івана Віхирева та Євгеняєва. Копія

последний слова подтвердил, что он член партии с.р. /левых/ при чем добавил, что он стоит во главе Правобережия. Подробное говорить с Васильевым не будет, т.к. его не знает, а потому не может и доверять, спросил знает ли его Нестеренко, а когда тот ответил утвердительные сообщения, что он находится сейчас в Обезювка и у него Деясенко наведет справки о Васильеве. В конце беседы он заявил, что скорее уедет в Киев, куда его срочно вызывают по делам организации. 15 августа Деясенко был на квартире у Васильева и просил его прийти к нему в 3 часа дня на следующий день.

В ночь на 18 августа СТЕПНОЙ вместе с Михаилом Сальверстоном поехали в Черный лес для свидания с ожидавшими его атаманами. В 6 часов утра 18 августа они прибыли на ст. Хиревку откуда СТЕПНОЙ поехал в лес в назначенное место а Михаил поехал к своему брату Даниле на ст. Хиревка. В три часа Михаил возвратился и они приготовились встретить атамана. В четыре часа дня в пресеке показались кавалерия ехала 45 всадников, среди них СТЕПНОЙ узнал атамана Гушале, всадники подехали к СТЕПНОМУ подозревались, ГУШАЛО пригласил СТЕПНОМУ атамана ЗАВГО РОДНОГО, ЗАЛЫЗНЯК. Последние пригласили идти СТЕПНОГО в лес до табора, где лежит большой атаман Черный Ворон. По дороге в лес к ним присоединилась еще кавалерия человек в 80 с двумя тачанками и пулеметом. Пройдя немного по лесу встретили отряд человек в 80 человек при трех пулеметах маконна, которые тоже присоединились к атаманам. Пройдя гутом кусты СТЕПНОЙ увидел что там лежит человек с длинной охладной черной бородой длинными волосами, возле него штык, наган и кувалда с молотом СТЕПНОЙ подошел к нему и подозревался с ним Мудника поцеловался с ним и сказал "Черный Ворон" Загоредный приказал всех казаков отойти в сторону и пригласил командиров отойти. Собрался человек 11 и заседание открыл.

СТЕПНОЙ пояснил им о расете Штаба Черноморской группы, призвав их к крепкому объединению дал в руки приказы и кифр. В это время началась атаманская гонимая, Загоредного и Гушале о том, что Загоредный самечане произведет операции в районе Гушале и обмарили перед красными брат Гушале. СТЕПНОЙ их по

Четвертий аркуш витягу зі зведення ПП ГПУ в Правобережній Україні №4 під назвою "Петлюрівські (отамани)", створеного на основі доповідей уповноважених Івана Віхирева та Євгенєва. Копія

мари і сім'я перешли к работе на заседания. Черны
вопросом СТЕШНОЙ неся вал непосредственно подчинили ата
манов штабу группы, на что Черный Ворон говорил "Приказы и
ба группы исполнять буду не на каких парагруппировок в дру
районы делать по намерен и ли на какие с"езд не педду, раб
пределять буду в районе Зиеменка, Велезежи, Тезмач, Несте
Хеходий ир в Елисаветград. Здесь как я так и Зализяк, За
редний и Гупале пользуемся авторитетом среди населения, а
му намерен продолжать работу только в этом районе". На за
СТЕШНЫМ впрее как будут оперировать в дальнейшем, какими
мал отдельные или же об"единяя все отряды в один и впер
одного командир которому и будут подчиняться, слова начали
перебранка между атаманом, которая все же ни к чему осе
лену не приващ. Только Черный Ворон ответил, "Если бы Ви
пришла своего человека / к СТЕШНОМУ/ который обиди бы
командование и мы все ему подчинимся." Это подтвердили За
ний и Зализяк.

Загородный гевея после Черного Верема стал ждаться на
Нестережке Орма, который отдал им прикази как командующий
партизанским отрядом а вместе с тем, собрал себе найку угоде
ных человек в 11 с четырьмя жиданами, которых он называет
связками и занимается налетами, угодевного характера. Так
мер Нестережке по слези Загородного, на железоском оах
де взяте 200 пудов сахару на счет УД и этот сахар часть р
дал крестьянам, а естельней прекути се своим штабом. Черны
об этом доложить командующему /Васильеву/ По слези Загоре
две недели тому назад из за кердема прибыл полковник НИМЧЕ
который в настоящее время живи в Елисаветграде возле заве
Врецкого, недалеко от местика угольный дом. Этог ламичке
вмещует себя командующий партизанским отрядом и отдал при
кази для них Приказы эти Загородный обещал вручить Степной
при вторичном свидании. Когда СТЕШНОЙ спросил атаманаев скочи
они могут поставить сабель во время общего востания и скоп
вместе в настоящее время Загородный ответил, что е час
нести в настоящее время он не знает а во время востания он
вместе с Черным вереком, Зализяком и Гупале меют извести
окоде 1000 человек. Кроме того Загородный указал, что у него
вместе два отряда, оперирующих в Чигиринском уезде о и

*Зворот четвертого аркуша витягу зі зведення ПП ГПУ
в Правобережній Україні №4 під назвою "Петлюрівські
[отамани]", створеного на основі доповідей
уповноважених Івана Віхрєва та Євгенєва. Копія*

ВІДСЬКАМ ЧЕРНОМОРСЬКОЇ ПОВСТАНЧЕСЬКОЇ ГРУППИ.

Мапа 3 вер. в дотмі. 90
 Все свідати, старшини і крсаки. Прийшов час коли по трубіце нам підраху-
 налі всі салі, салі. Бути вальтій на учот. Пам'ятайте до хто в цей мент не
 бачив тоя проти нас. А через все те що любе свій край бореться за волю
 України і наріду шланно гуртуватись коло центру своїх організацій, а
 тількі зв'язуватись між собою, а штабом Групи. Мент сербязни, через це
 зв'язно провіряте кожний свій крок, і тількі держить зв'язок з Групою
 хочно якокувате її накази. Пам'ятайте що від нашого загального плану у
 яку залезити все. Через це відностись до нього сербязно і в відомостях
 нічого не збільшувати. Пам'ятайте що тількі в єдності і в відмінності за
 нас наша сила і перемога. Так в БОГОМ і вірою в перемогу в ПЕРЕД.
 і слухай іть переможце нас.

Всім сурдам, організаціям і дівізіям.

О П Е Р А Т И В Н И Й Н А К А З.

- 8-1
 командіром І Холдодирської дівізії призначаю Отамана ЗАВГОРОДНЕГО.
- 8-2
 дівізії обняти терен Єлісавет, Новосміргорд, Златополь, Шпела по залізниці
 Сербязькая, Медведівка до Шибра-Чигирин, Знаменка.
- 8-3
 всі стради і організації на цім терені повинні підлягти штабу цієї дівізії
 і до звідно оперативного наказу 4 6 донести в штаб групи.
- 8-4
 Отман ЗАЛІЗНЯК призначається командіром І дівізіонна бронеотділя Черн
 морської і Групи. А тим часом формувати І кінний полк кінної дівізії.
- 8-5
 Отману ВОРОНОМУ негайно зв'язатись в розпорядження Отамана ЗАВГОРОДНЕГО
 і стради преїднати до его дівізії.
- 8-6
 командіром І полку призначається Отман ЗАЛІЗНЯК, 2 полку Отман ЧЕРН
 мор-Лебеданський, командіром 3 полку Отман Гупало, 4 полку Отман ВО
 РОНА. Назву полків придумати і впр сповістити в штаб Групи.
- 8-7
 Знаменській організації провадити саму інтенсивну працю і весь час під
 авати відомості до штабу про нові зв'язки по залізниці підром сповістити
 про стан організації в сучасний мент.
- 8-8
 Отманам І і 2 дівізії негайно приготувати все до огляду.
- 8-9
 зв'язуюче по справам в район І 12 дівізії саліваю замістником Отамана ЗА
 ВГОРОДНЕГО до котрого і звертатись по справам.
- 8-10
 всі свої персональні розпорядження провадити в життя. В черговім наказі
 вони будуть підтверненні.

КОМАНДУЮЩИМ ЧЕРНОМОРСЬКОЇ ПОВСТАНЧЕСЬКОЇ ГРУПОЮ

ГЕНШТАБА ПОЛКОВНИК *Гамалія*

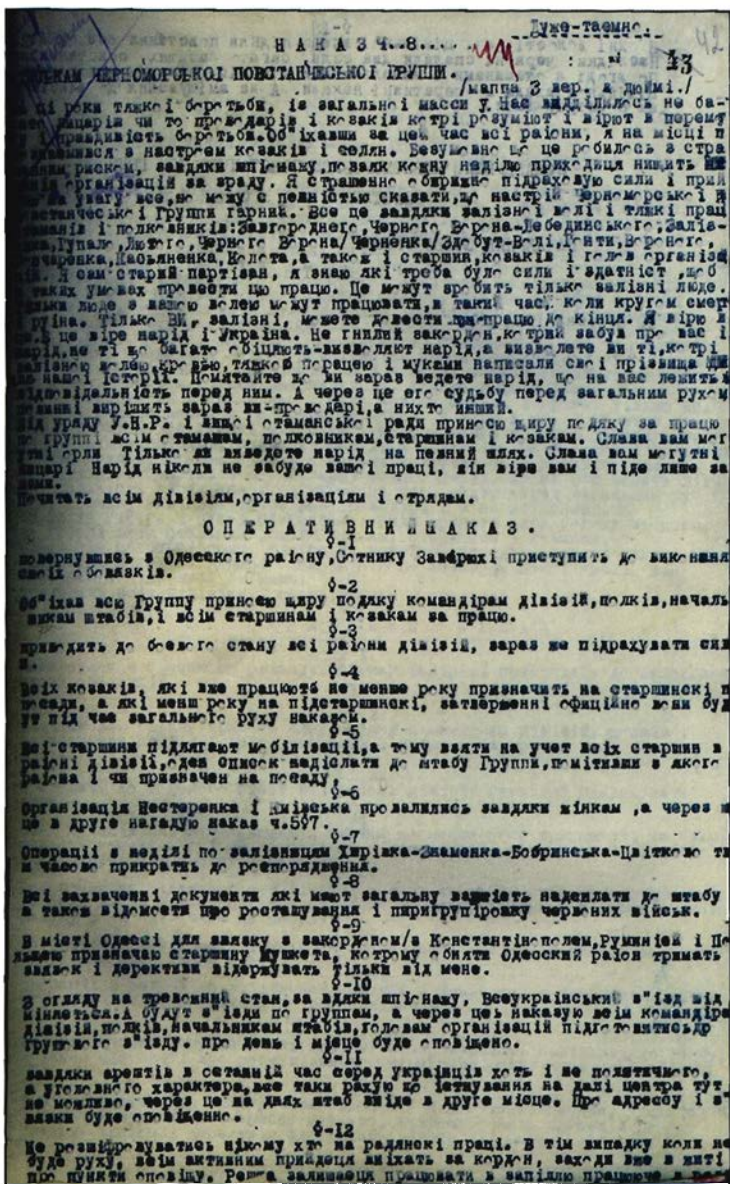
НАЧАЛЬНИК ШТАБУ ГРУПИ

СОТНИК *Завгородній*

28 Серпня 1922 року

З А П І Л Я.

Звернення до "військ Чорноморської групи" та оперативний наказ від 28 серпня 1922 р.
 фіктивно командувача "Чорноморської повстанської групи" Гамалія. Оригінал

Перший аркуш наказу №8 фіктивного командувача
 "Чорноморської повстанської групи" Гамалія
 від 10 вересня 1922 р. Оригінал

К. делу № 7

арх. 84

№ 85/234.

ДЕЛО

Здобут-Воля

Костянтина Давидовича - обвин.

в Сіятловофшине

Начато Септєбря "18" дня 1922 г.

Окончено _____ дня 192 г.

На 44 листах.

Обкладинка справи на Костянтина Блоху (Здобудь-Волю),
начальника штабу отамана Чорного Ворона (Платона Черненка).
18 вересня 1922 р. Оригінал

АНКЕТА № 2023

34

арестованных и задержанных с зачислением за Управлением П. П. Г. П. У. на Правобережье.

Лица, давшие неверные показания и лжето, будут подвергнуты строгой ответственности.

ВОПРОСЫ.	ОТВЕТЫ.
----------	---------

1-я часть (заполняется арестованным).

Фамилия	Здобудь Валод	
Имя и отчество	Валодимирович Яковлевич	
Гражданин какого государства	Україна Р. С.	
Національність	Українець	
Родные боложеніе и место приписки	Губ.: Кубанская обл. уезд.: Тамбовский вол.: Вордлеу	Губ.: Тамбовская вол.: Стан. Кривинская
Возраст (год рождения)	48 лет, родился в 10-м месяце 1-го г.	
Образование: а) грамотный-ли	а) среднее — учился	
б) какую школу окончил	б) окончил 4-х классовую школу;	
в) если не окончил, то с какой причиной	в) пришел куклацкий уч. уч. школы.	

Состав семьи, место жительства и место работы каждого члена семьи, детей, мужа, жены, братьев и сестер.	Степень родства	ФАМИЛИИ ИЛИ в ОТЧЕСТВО	Возраст	Занятие или место работы и должность или профессия.	Место жительства (Адрес)
1.	5	Марія Яков. Здоб.	20	Тракторист, временн. Огеса	Огеса
2.	2	Валодимир Яков. Здоб.		счетовод. В. Котляр, Кооператив	В. Котляр, Кооператив
3.	2	Владимир Яков. Здоб.		Работает в колхозе	5 кв. в. в.
4.	2	два сына Сидр. Яков. Здоб.		работают в колхозе	
5.	2	дочь Зина Яков. Здоб.		учится	

Партийная принадлежность: а) в какой партии состоит, б) с какого времени

Без партийний

Профессия: сельск. бухгалтер

Место работы (службы): а) с начала войны до 1/III 1917 г., б) с 1/III 1917 г. по день ареста.	НАЗВАНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ИЛИ УЧРЕЖДЕНИЯ		Профессия или должность.
	а) с 1914 года по 1918 г.	б) с 1918 г.	
	а) в п. Вордлеу у Кошелев.	Кошелевская	бухгалтер
	б) в п. Вордлеу у Кошелев.	Кошелевская	
	а) в п. Вордлеу у Кошелев.	Кошелевская	бухгалтер
	б) в п. Вордлеу у Кошелев.	Кошелевская	
	а) в п. Вордлеу у Кошелев.	Кошелевская	бухгалтер
	б) в п. Вордлеу у Кошелев.	Кошелевская	

Перший аркуш анкети арештованого Костянтина Блохи (Здобудь-Вол). 17 серпня 1922 р. Оригінал

ПРОТОКОЛ

50

допроса по делу СЛОБУДЬ-ВОЛИ.

Показание по делу.

Воп. Когда Вы переехали в Одессу.

От. В Одессу переехал 1 Мая, на пароходе Ксения, из Кланки с женою, ребенком и матерью жёны. Жёну мою зовут Мария Автоновна СЛАВУТ-ВОЛД, женился в Одессе, по обрядам римско-католической церкви в 1920 г.; мать жёны зовут Евзефина Иосифовна КИРЖИ по национальности поляка.

Воп. Когда Вы первый раз выехали из Одессы и куда.

От. Из Одессы выехал в район Устиновских хуторов, через месяца полтора-два, где встретился с ЧЕРНЫШО Платоном Петровичем, из бывш. Сельдшероф и бывш. участник банды ИВАНОВА в качестве коменданта. Адрес его указали сельяне, возможно, не помню точно, сын ГАНЬКО Устиновских хуторов; точнее можно было узнать и где можно считать резиденция ЧЕРНЫШО это хуторянин ДОВИГАЛЬ Захарий, участник банды ЧЕРНЫШО, который и является явкой. Хутор Довголя находится 2-3-х верстах от Березовки и 8-ми верстах от Нового Буга; второй брат /старший/, имени не помню живет в Новом Буге, собственном доме, который дает сведения ЧЕРНЫШО и служит в Советской власти. С ЧЕРНЫШО я встретился с обдуманной заранее целью переговорить и вскрыть язву бандитизма на Украине.

Воп. Какие были у Вас с ЧЕРНЫШО разговоры.

От. Я ответил, что пока не будет обезпечена моя семья, я не прикину. Кроме того ЧЕРНЫШО меня информировал, что дела его идут хорошо, при чем добавил, что он может в один день посадить на коня около 70 казаков, имеет 3 пулемета системы Максима, запрятанные под селом Широком. При наших разговорах присутствовали два казака по имени Кятко с Устиновской волости, а второй Иосиф АДУТ села Ачарятино.

Воп. Какие районы где действует ЧЕРНЫШО, и какие отряды находятся в подчинении ЧЕРНЫШО.

От. Район ЧЕРНЫШО Ново-Устиновская волость, Ново-Бугская и весь Криворожский уезд. Более точно в тот момент мне не удалось выяснить.

Воп. Почему Вы не договорили с ЧЕРНЫШО.

Перший аркуш протоколу допиту арештованого Костянтина Блохи (Здобудь-Волі). Без дати. Копія

намерением получить обещанное обезпечение и так ⁹ ~~от~~ ¹⁷ ~~сведения~~
 на предмет открытия организации. Прибыв к ДУБОВЕ, от которого
 узнал, что Платона ЧЕРНЕНКО тут нет, а чтобы его найти необходи-
 мо поехать в Солдатский поселок Устиновской волости в дом Григ-
 рия /горбатий/, который живет против мельницы. Забил упомянуть
 что когда приехала второй раз теща, привезла письмо от ЧЕРНЕНКО
 следующего содержания: "Семейка наша растет, нам стал великою по-
 мози Трофим", что меня и заставило уехать вторично, т.к. я видел
 из записки и по рассказам старухи, что дело разворачивается и при-
 нимает грандиозные размеры. У горбатого я остался ночевать, ку-
 да ночью приехал Платон с двумя казаками, по словам Платона эти
 казаки были его старшины по имени КИПРИЯН и ЮСИЯ из Верболюшев-
 ки. ЧЕРНЕНКО мне сообщил, что был съезд всех начальников отрядов
 Черноморской группы, созванный ТРОФИМЕНКО /ГАМАЛИЯ/, на ком Пла-
 тон ЧЕРНЕНКО, ТРОФИМЕНКО, ДАТЦА - начальник 4 дивизии и друг Пла-
 тон рассказывал, что он без наказа ГАМАЛИИ ничего не имеет пра-
 ва делать. Я заинтересовался этой организацией и высказал Плато-
 ну, что вы попали в Петлюровские руки, при чем добавляю, что среди
 отрядов его петлюровцем не считают, а считают белым. Платон пред-
 ложил мне выехать вместе с ним в село Варваровку, где я увижу
 атамана СЕРЮ - он же СКЛЕРЬ, который выдает себя за представителя
 Петлюры, как гражданская влада /гражданская власть/, около года тому
 назад. Из разговоров выяснилось, что работу он ведет целый год
 в районе Таврии и Керсонщины, но что он является уполномоченным
 по гражданской линии на всей Украине. По прибытии в Варваровку
 Августе месяце, я застал в степи в верстах пяти около 25 казаков
 атамана ДЕДОВО, настоящая фамилия которого ЧЕРКВИЙ. Старшина ЮИ
 НОВ и один казак Корней, там же был СЕРЮ, который громадного рос-
 та, с бородою, плечистый, лет под 50. Разговоры велись под руковод-
 ством СЕРЮ, как политического представителя Петлюры. Говорил он
 о том, что им отпечатаны воззвания и листовки, что разосланы по
 всей Украине. Я лично был представлен, как помощник Платона. СЕР-
 Ю моим появлением был очень рад, что есть на ком положиться.
 Тут было решено ввиду нашего большинства Взять ГАМАЛИИ на со-
 вещение, куда и прибыл на другой день. За ГАМАЛИИ ездил БОИЛОВ.
 На совещении обсуждался вопрос садиться ли на коней для выступ-
 ления против Советской власти

Третій аркуш копії протоколу допиту арештованого
 Костянтина Блохи (Здобувь-Волі). Без дати. Копія

Обкладинка справи на Івана Яковича Ляшенка, зв'язкового отамана Чорного Ворона (Платона Черненка). 18 вересня 1922 р. Оригінал

У. С. С. Р.

Полномочное Представительство Г. П. У. на Правобережьи Украины.

Заключение по делу № 446/7971. 196

1923 года Января _____, 16 - дня. Я Уполномочен. 3 _____ отделения
 арления Полномочного Представителя ГПУ на Правобережьи Украины КУРСКИМ
Димир, рассматривающах рассмотрел дело № _____ гр. ЛЯШЕНКО Иване
 овлевиче 30 лет, происходящего из крестьян с. Песчаного-Брода Бдес-
 ой губ. Першмаядского уезда, образования среднего, по профессии
 агронома, беспартийного.

обвинению в УЧАСТИИ В КОНТРЕВОЛЮЦИОННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ И БАНДИТЗМЕ

накожу, что дело возникло при следующих обстоятельствах:

Гр-н ЛЯШЕНКО, будучи по профессии агрономом, всю свою работу про-
 водил на селе. Это ему, как украинскому шовинисту-петлюровцу, давало
 возможность вести на селе среди крестьянства контрреволюционную ра-
 боту. В Першоды 20 и 21 г.г. ЛЯШЕНКО особенно себя в петлюровской ра-
 боте не проявил, и только в начале 22года, работая агрономом в Бере-
 зовском участке Николаевской губ. в местности, названной бандитизмом
ЛЯШЕНКО начинает связываться с отдельными бандитскими отрядами того
 района. Первое его знакомство относится к зиме 1922 года с атаманом
 банды ЧЕРНЕНКО ПЛАТОНОМ - он же ЧЕРНИЙ-ВОРОН. /см. л. д. №/.
 Во время своих налетов на села Березовского района, Платон ЧЕРНЕНКО
 останавливался у ЛЯШЕНКО, предварительно получал у него сведения о
 местонахождении совхозов, хороших лошадей и проч. необходимые информа-
 ция. Квартира ЛЯШЕНКО являлась как бы штабом-квартирой для атамана ЧЕР-
НОГО ВОРОНА. При надобностях Черненко направлял к ЛЯШЕНКО своих лю-
 дей и получал нужные ему сведения. /л. д. №/. Несомненно,
 что ЛЯШЕНКО был заранее известен предполагаемым налетам атамана
ЧЕРНОГО ВОРОНА. После таких налетов Ляшенко старался под бла-
 говидным предлогом на время выехать из села, дабы, как он сам го-
 ворит, не навредить на себя подозрения. /л. д. №/ Своим служебные

Перша сторінка висновку у справі Івана Ляшенка, зв'язкового атамана Чорного Ворона. 16 січня 1923 р. Оригінал

Архив № _____

У. С. С. Р.

Н. К. В. Д.

Государственное Политическое Управление.

Безотчетная форма

ДЕЛО № 18p

~~Вител Козловский дело № 80~~

По обвин.

~~"Заповіт"~~

Ущирне

Вещ. док. № _____

Начато ~~установлений 11.11.1922~~ 1922 г.

Окончено 13 / XII 1923 г.

На листах _____

в архив _____ дня 192 г. за № _____

не: Никакие пометки и отметки, кроме резолюции на лицевой стороне не допускаются.

Обкладинка агентурної справи "Заповіт",
перейменованої на справу "Щирне". 24 жовтня 1922 р. Оригінал

Архив №

У. С. С. Р.

Н. К. В. Д.

Государственное Политическое Управление.

Лісний Справа Делю

ДЕЛО №

Свободы Прессу Справа

№ ~~76~~ ⁷⁶

№ обвин.

Ліс

Архив НКВД

Вещ. док. №

Начато *Зген. до Свободы* 192*2* г.

Окончено 192 г.

На листах

Сдано в архив д. 192 а №

Примечание: В документах не помянуты стикеры, которые вольно или невольно могут быть допущены.

21092

Обкладинка агентурної справи "Ліс". 26 жовтня 1922 р. Оригінал

Вниманию тов. Следователей!

- 1) Каждое дело до принятия его к расследованию следователем должно быть предварительно списано в Регистрационном отделе.
- 2) Без ведома Регистрационного отделения и отметки, дело следователем никому не может передано.
- 3) В своем заключении и постановлении следователь указывает, какие документы, вещи и сумки подлежат возвращению.

Список арестованных			Список не арестованных		
№№ по порядку	ФАМИЛИЯ, ИМЯ и ОТЧЕСТВО	Прізвище	№№ по порядку	ФАМИЛИЯ, ИМЯ и ОТЧЕСТВО	Прізвище
1	Анурьев		25	Войнов-Томта	
2	Арсирій Иван Максимович		26	Виноградов	
3	Белая "Черный Ворон"		27	Васильев	
4	Бойко Василий		28	Гаркуш	
5	Бабенко Павел		29	Гончаренко Николай	
6	Бетинский Александр		30	Григорьев	
7	Бутуринский Ф.		31	Григорьев	
8	Белый "Черный"		32	Гонимышев Григорий	
9	Белинский		33	Гонимышев Григорий	
10	Бондарь Троицкий Иван		34	Гонимышев Григорий	
11	Бондарь Василий		35	Гонимышев Григорий	
12	Бабенко		36	Гонимышев Григорий	
13	Бородай-Зайцев		37	Гонимышев Григорий	
14	Баранов		38	Гонимышев Григорий	
15	Баран		39	Гонимышев Григорий	
16	Березинский Алексей		40	Гонимышев Григорий	
17	Бондаренко Степан		41	Гонимышев Григорий	
18	Война "Черный"		42	Гонимышев Григорий	
19	Верещагин Михаил		43	Гонимышев Григорий	
20	Воронин		44	Гонимышев Григорий	
21	Верещагин		45	Гонимышев Григорий	
22	Васильева Любовь		46	Гонимышев Григорий	
23	Ванев		47	Гонимышев Григорий	
24	Вань-Собуль-Блюх		48	Гонимышев Григорий	
			49	Гонимышев Григорий	

Перший аркуш списку арештованих у справі "Щиріє" (всього у списку прізвища 190 арештованих). 1922 р. Оригінал

156

ЕКАТЕРИНОСЛАВСКИЙ ГУБЕРНСКИЙ ОТДЕЛ ГОСПОЛИТУПРАВЛЕНИЯ

МЕМОРАНДУМ № 8.

от 28 декабря 1922 г.

СЕРИЯ "К. 1910"

ВОДЕРЖАНИЕ

РАЗРАБОТОЧНЫЕ
ЛРМ.

Филипп

11/XII-22 г. в селе Варваровке произошла перестрелка между сотрудниками Криворожского Уездного ГПУ и бандитами активистами ЧЕРНЕНКО/ЧЕРНОГО ВОРОНА, МАНЬКО Корнеем, ФИЛОНЕНКОМ Иваном и др., но внешне создавалось обстоятельство, как-то отсутствие боеиспособности и не дисциплинированности отряда милиции, находящегося в распоряжении сотрудников ГПУ, а также обстрела жителей того-же села, отряда вышепоименованными бандитам удалось скрыться причем по агентурным сведениям ЧЕРНЕНКО в перестрелке был тяжело ранен.

К. 9. 80 / 140. Защо

По нашему мнению ГВС была создана на Чрезвычайном по Криворожскому уезду под Председ. Начальством тов. ПОДКО для окончательной ликвидации бандитизма Нетворского подполк., выкачки оружия и здания твердого режима на селе. В распоряжении Тройки поступил прибывший из Симферополя 8-й Эскадрон Войск ГВС. Были проведены мероприятия для ликвидации в УКОМ-бани бродячих 10 мушкетеров. Звездой Института Ответчиков Мушкетерского и бандитизма Проведение в жизнь дало положительные результаты.

Из показаний БОНДАРЕНКО выяснилось, что в Екатеринославе проживает брат бандита активиста СТУДИИ Иосифа бандит ЧЕРНЕНКО и ЛЮТОВОГО-СТУДИИ Филиппа, каковой после установления нами был инспективно вызван для проведения операции задержания СТУДИИ Иосифа, учитывая, что если операция даст положительные результаты, есть возможность помини ЧЕРНЕНКО и ЛЮТОВОГО, так как СТУДИИ Иосиф все время находится с ними.

СТУДИИ Филипп, после данных нарядов, совместно с одним сотрудником отправлен на хутор Барановский к родителям. Сотрудник остается в селе Петрово. Пошла подробная инструкция-отомонке № 2229/С и телеграмма № 2028/III/Б.

Согласно такому отряду Криворожского ГПУ прибывает в Петрово, где сотрудник ведет наблюдение за СТУДИИ Филиппом и связанный с отрядом держит связь с хутором Барановским до ареста СТУДИИ Иосифа и дальнейшей операции.

Меморандум №8 контррозвідувального відділу Катеринославського губернского відділу ГПУ від 28 грудня 1922 р. про загибель Корнія Манька та Івана Філоненка, старшин отамана Чорного Ворона (Платона Черненка). Оригінал

Рашинський
760

Виписка на обзора М.Р. діяльності Жмаєрино с. ГО ГМ.

з 1 декабря 22г. по 1 января 23г.

ИНФОРМАЦИЯ : Согласно показания того же БОНДАРЕНКО Степана следующие показания для полиции Платона ЧЕРНЕНКО / Черного Ворона / СЕРИО СЛИМ и БИЛИК в полиции были приняты меры. Кроме указанных БОНДАРЕНКО выявили также ряд других петлюровских фигур, как председателей уездных поросанков и видных членов организации, не только в Криво-рогском, но и в Александровском уезде и на основании этих данных сейчас производятся аресты. По составлению обзора арестовано 130 чел. Благодаря развившейся операции по указанному делу нам удалось очистить Криво-рогский и Александровский уезды от бандастско-петлюровского эле-мента, причастного к организации. Как указано выше дело с каждым днем расширяется и предвидеть когда оно закончится пока еще нельзя. Из видных деятелей организации взяты в плен участники шайки на ст. Луцковка, во время которого были схвачены в котле сотрудники ГПУ и СУММ Кука, участвовавший в спуске поезда между Кривым Рогом и Нико-полеем также в нападении на автомобиль секретаря «ВУЦК» а з. ЕРОМОШЕНКО. Кроме указанных при операции сопровождавшейся вооруженным сопротив-лением со стороны бандитов МАВРЮ Юрков и БИЛОЛЕНЮ в с. Марварожа последние убиты.

М е р ы :

Виписка з огляду Катеринославського губернського відділу ГПУ з 1 грудня 1922 р. до 1 січня 1923 р. Завірена копія

1217

М А Н Д А Т.

Пред.зидатель себе есть действительно «осетини» в распоряжении Начальника Управления запасных частей и формирования 14-ой Армии тов. Здобудь-Волі на дороге, согласно приказанию Командарма 14, возложена обязанность путем бесед и агитации среди крестьян привлечь их в ряды Красной Армии.

Товарищу Здобудь-Волі разрешается разговор по прямому проводу и подача служебных телеграмм безвизитно.

Всем гражданским и военным властям предлагается оказывать полное содействие тов. ЗДОБУДЬ-ВОЛИ при вы-полнении им возложенных на него обязанностей, что подкова и приложении печки удостоверено.

Начальник Стрелкового Отделения *С. Сидоренко*

Военком *Здобудь-Волі*

Мандат, виписаний Костянтину Здобудь-Волі як працівнику запасних частин 14-ї армії Російської Федерації. 1920 р. Оригінал

КО П І Я

МУРКА.

Прощу прийняти цього чоловіка, которого я посылаю к тебе и если возможно то пусть он у Вас перебудет какой день. Он есть Иван ДЗРБАК по веружности полный, маленькые ушки выше-средняго роста. Он служит связью, прощу ему верить. Письмо, конечно, должно быть запечатано сургучом и видтском своего пальца. Это будет тебе доказательством и всякой поделкой, посылаю я его с Барваровки. Теперь Мурка, прощу обязательно сообщать мне что делается там у Вас в городе и как обставлено Ваше житье. Хотел бы я Мурку, видеть тебя лично и если это возможно для тебя то приедь на Глиняный хутор до Зрси, бывш. Завченкової и там мы встретимся, потому что я отсюда скоро уеду и тогда нам уже скоро не встретиться, а если это невозможно, то тогда напиши и я приеду туда, если можно там побить какую неделку. Но так или иначе а лучше было бы если бы ты, Мурка, приехала до Зрси. Ну в общем если у тебя в душе еще не погасло то ты все это сделаешь ибо для тебя, Мурка, более все доступно чем мне, при том если-ли там пусть дасть информация о положении таковой работы да, Мурка-предупрежди тебя за тех ланночек, что служили в АРЕ одна из них та маленькая попелась, так, что нужно быть осторожной, в общем пастерайся и поспеша приехать, мне нужно тебя видеть и тогда поговорим обо всем. Вот только я думаю на чем ты приедешь после бы я свов да и сам остался певим. Ну там с этим дядей Иваном поговаривай. Прошу только быть осторожной ибо на нас везде и всюду расставленн ловушки. А сейчас здесь почти сам, Ваше где-то около семьи. Пока дятятку до свидания жду встречи или скорого ответа.

Тоня.

Привет Генви и всім хто нас привітає.

Тоня.

Октябрь 24 - 1922г.

И тебе уже послал одно письмо перед этим, наверно ты его еще получила.

верно: Уполномочен. I-й группы К.-р.

(Тартаковский)

Дорогой Тоня.

Хорошего тебе ничего не могу написать. Я несчастна, что за-ско от родных. Одно мое желание видеть тебя ну что-ж мама. Не думаю я в чувства мои изменились я в могилу с ними уйду. Бить у нас не можешь умоляю брось я буду одна из счастливых. С милый, как мне плохо, жить не хочется, очень часто витает дурные мысли, умоляю, начинай жить другую жизнью. Как мне хочется все сказать но лист маленький же до свидания всего хорошего, остаюсь несчастная твоя Мурка.

верно: Уполномочен. I-й группы К.-р.

(Тартаковский)

НАЧ. КРО .

101

102

РАПОРТ .

Настоящим ставлю Вас в известность, что гр. КУЗНЕЦОВ Василий Георгиевич, находясь в тюрьме К.Р.О.Р.П.У. совместно с ЗДОБУТ-ВОЛЕЙ, по нашим заданиям разработал последнего и получили следующие результаты:

- I/ Получено письмо от ЗДОБУТВОЛИ на имя гр. Левицкого Николая Васильевича - Киев, Терещенковский ул. № 17. - левицкий служил при метане вместе с Здобут- Волей, и был с ним же на Кубани, - в настоящее время служит в Еукопепидке и считается видным кооператором, - украинец

Из слов арестованного по делу № 7 гр. ДРОБОТКОВС-КАГО, установлено, что он удивляется, как может сейчас служить Левицкий у большевиков, когда он в свое время сам толкнул Дроботковского на этот путь, т.е. Пешкрасовинистический. -

Росбде личность гр. Левицкого для нас является интересной и не освещенной.

Получено от него же письмо к матери жены, Здобут-Воли, которая посвещена во все подпольно-петликовские тайны, и адрес учителя, с. Дмитровка, Новый-Буг -, Костя Еременчук, у которого всегда останавливаются и скрываются атаманы Склар и Черный Ворон. К последним Кузнецов получал устное задание, сообщить что сейчас с Здобут Волей, и чтобы они постарались его выручить.

Связаться со Скларом и Черным Вороном надо следующим образом: надо ехать в Слессу по адресу, Кодратенковская 5 -65, найти мать жены Здобут- Воли, рассказать ей, что сейчас с Здобут-Волей, войти в доверие, для чего после предварительных разговоров передать ей письмо и отдельную записку - адрес. А напоследок показать, переданную Здобут -Волей Кузнецову, Иконку -благословенные матери, которую Здобут-Воля сорвал у себя с шеи.

Перша сторінка рапорту уповноваженого ГПУ про дії сексота Василя Кузнецова проти Костя Здобудь-Воли в тюремній камері. 5 січня 1923 р. Оригінал

Это мать расположит окончательно, и она пойдет навстречу
 всему. Тогда надо сказать, что необходимо связаться со Склиаром
 или Черным Вороном, к которым он имеет особое поручение.

Мать постарается через каких то двух железнодорожников,
 его с Постей Есеменчуком, а последний уже со Склиаром или Черным
 Вороном.

Что говорить, и как держаться, со Склиаром и Черным Вороном будет
 зависеть от нас.

Прошу соответствующих распоряжений и средств. -

СПРАВКА: Письма, адреса и Иконка находятся у меня. -

Уполномоченный КРО:

5-го января

1923 г.

г. К и е в . . .

Друга сторінка рапорту уповноваженого ГПУ про дії сексота Василя Кузнецова
 проти Костя Здобудь-Волі в тюремній камері. 5 січня 1923 р. Оригінал

545 224

ПОСТАНОВЛЕННЯ.-

1923 года декабря 12-го дня Я Пом. Уполномоченного КРО ГПУ УССР **КАЛЬМОВ**, рассмотрев наблюдательное дело № 18 по разработке Екатеринбургским отделом ГПУ петлюровской организации "Завоит-Ширле" и имея ввиду, что указанная организация уже ликвидирована и надобность в данном деле миновала, а потому **ПОСТАНОВИЛ:**

настоящее наблюдательное дело считать законченным и сдать таковое в ОЦК ГПУ УССР.

ПОМ УПОЛНОМОЧЕННОГО У-я гр. *Кальмов* **КАЛЬМОВ/**

УТВЕРЖДАЮ:

ЗАМ НАЧ КРО ГПУ УССР

Добродыцкий

/Добродыцкий/

Постанова помічника уповноваженого контррозвідального відділу ГПУ Кальмова про завершення агентурної справи "Завоит-Ширле". 12 грудня 1923 р. Оригінал

Усі документи публікуються вперше

Світлини з приватних архівів
Романа Коваля, Павла Вакулюка,
Григорія Гусейнова, Віктора Моренця,
Олександра Ромащенко (діда Карбали
із села Цвітної), Валентина Хижняка,
Олега Шевченка та ГДА СБУ

Дякую за допомогу Олександрові Домбровському,
Тамарі Здоровецькій, Максимові Селюзкіну та
Олександрові Ткачуку

НЕЗБОРИМА НАЦІЯ

Друже, передплати газету “Незборима нація”!

Вона може стати неоціненним другом вчителя, школяра, студента, історика, краєзнавця, кожного, хто цікавиться героїчною і трагічною історією нашої Батьківщини. “Незборима нація” – газета для тих, хто хоче знати історію боротьби за свободу України. Її можна передплатити у будь-якому відділенні пошти: передплатний індекс 33545. Не забудьте передплатити “Незбориму націю” і для бібліотек та шкіл тих сіл, з яких ви вийшли.

Газета “Незборима нація” в Інтернеті:

<http://nezboryma-naciya.org.ua/>

Архів газети за 2001 – 2012 рр.:

http://www.geocities.com/nezboryma_naciya/

Науково-популярне видання

Коваль Роман Миколайович

**ЧОРНИЙ ВОРОН
П'ЯТЬ БІОГРАФІЙ**

Вояцькі біографії

Коректор *Надія Овчарук*

Макет і художнє оформлення *Євгена Коваля*

Підписано до друку 20.03.2013.

Формат 60x84 1/16. Друк офсетний

Наклад 2000 пр. Зам. № 126

Видання підготовлене до друку
редакцією газети “Незборима нація”
та Історичним клубом “Холодний Яр”

Історичний клуб “Холодний Яр”:

03049, Київ, вул. Курська, 20, кв. 14, тел./факс 242-47-38.

E-mail: koval_r@ukr.net

kovalroman1@gmail.com

Надруковано у друкарні ПП Мошак М. І.,
32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,
вул. Іоанно-Предтечинська, 2.

Тел./факс (03849) 2-72-01.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №867 від 22.03.2002 р.